

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองในชุมชนชนบท และการปรับตัวของชาวนา

ประภาส ปิ่นตบแต่ง*

prapart.p@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงในชุมชนชนบทปัจจุบัน ซึ่งพบว่าชาวนาได้ปรับตัวโดยการเปิดรับเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่และการพึ่งพิงระบบเศรษฐกิจแบบเงินตราอย่างลึกซึ้ง พวกเขาเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบเกษตรเชิงพาณิชย์อย่างเข้มข้นและซับซ้อน คนชนบทจึงกลายเป็นคนพันธุ์ใหม่ที่มีการปรับตัวหลายมิติ พวกเขาจึงไม่ได้เป็นแค่กึ่งชาวนา-กึ่งกรรมกรเท่านั้น แต่มีวัฒนธรรมการบริโภค การรับรู้ข่าวสารการเมืองที่ไม่แตกต่างไปจากคนชั้นกลางในเขตเมือง แต่เนื่องจากชาวชนบทครอบครองที่ดินขนาดเล็ก ต้นทุนการผลิตสูง ราคาผลผลิตต่ำ และค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่สูงตามวัฒนธรรมการบริโภคแบบสมัยใหม่ ส่งผลให้พวกเขาตกอยู่ในสภาพ “จมน้ำ” หรือ “สาละนน้ำ” อันเกิดจากปัญหาของวิกฤตแห่งการยังชีพ” ความผูกพันของระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ และสถาบันเดิม คนชนบทได้สร้างความสัมพันธ์แบบใหม่ที่ยึดโยงเข้ากับเครือข่ายทางการเมืองภายนอก ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น เพื่อเป็นหนทางให้พวกเขาสามารถมีชีวิตรอดได้

คำสำคัญ: ชุมชนชนบท สังคมชาวนา คนพันธุ์ใหม่ผู้หลากหลายชีวิต วิกฤตเศรษฐกิจแบบพอยังชีพ

Political and Economic Change in Rural Communities and Peasants' Adaptation

Prapas Pintoptang*
prapart.p@gmail.com

Abstract

This article analyzes the changes in rural communities at present. It was found that villagers have adapted themselves through adopting new technologies and depending on the monetary economic system deeply. They have also been involved in the system of commercial agriculture intensively and complicatedly. The rural dwellers have become a new species of polybians, who have adapted their lives in many dimensions. They are not only semi-peasant/semi-proletariats, as proposed by some academicians, but they—not different from middle-class urban dwellers—have adopted the modern culture of consumerism and have obtained access to political information. As a result of their small-scale farms, high production costs, and high household expenditures in accordance with modern consumerism culture, they have unavoidably “drowned” or “suffocated” because of subsistence problems. With the present decay of kinship relationships, the patronage system and traditional institutions, rural dwellers have created new relationships, linking themselves with networks of external politics, at both the national and local levels, in order to survive at a subsistence level.

Keywords: Rural Communities, Peasant Society, Polybian, Subsistence Crisis

*Associate Professor, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

ความนำ

ในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา งานศึกษาชนบทได้ชี้ให้เห็นว่า สังคมชาวนาในโลกที่สามปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ดังงานของ Elson (1997) ได้ฉายภาพให้เห็นกลไกและการเปลี่ยนแปลงในสังคมชาวนาเอเชียอาคเนย์ที่ก้าวเข้าสู่กระบวนการเป็นแรงงานรับจ้างและชีวิตทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงจนอาจถึงจุดจบของชาวนาดังชื่อหนังสือของเขาชื่อ “The end of the peasantry in Southeast Asia” งานศึกษาในลักษณะเดียวกันนี้มีอยู่มากมายในภูมิภาคต่าง ๆ ซึ่งมักมีข้อสรุปในทิศทางเดียวกัน เช่น Bryceson (2000), Bryceson and Amal (1997) และ Michael Kearney (1996) ที่เสนอให้เห็นชาวนาที่ปรับตัวมาสู่วิถีชีวิตแบบใหม่ที่เขาเรียกว่า “คนชนบทพันธุ์ใหม่ผู้หลากหลายชีวิต” หรือ “Polybian”¹ กล่าวคือ เราไม่สามารถนิยามชาวนาในฐานะของผู้ผลิตเพื่อการยังชีพหรือบริโภคในครัวเรือนตนเองเป็นด้านหลักอีกต่อไปแล้ว เขาเห็นว่า ในยุคโลกาภิวัตน์เส้นแบ่งระหว่างชนบทกับเมืองเริ่มไม่ชัดเจนหรือแยกกันได้อย่างเด็ดขาด เพราะว่าคนชนบทมีรายได้สำหรับชีวิตซึ่งมาจากหลายทิศทางและหลากหลายรูปแบบที่สลับซับซ้อน เกษตรกรรมไม่ได้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับสภาพการดำรงชีพของคนในชนบทอีกต่อไป ดังนั้น การศึกษาชนบทควรจะมีจุดเน้นให้เห็นถึงชีวิตของผู้คนที่มีความหลากหลายของชีวิตในครัวเรือนและชุมชนที่มีลักษณะ “Polybians”

งานศึกษาความเปลี่ยนแปลงของในเอเชียอาคเนย์และสังคมไทยของ Rigg (2003) ได้วิพากษ์งานศึกษาที่ติดอยู่ในมายาภาพของเศรษฐกิจดั้งเดิม (Embedded Economy) ที่มองสังคมชนบทแยกออกจากชีวิตโลกภายนอกโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การวิเคราะห์ที่ไม่เชื่อมโยงสังคมชนบทกับเศรษฐกิจการตลาดในโลกชีวิตแบบทุนนิยมเช่นปัจจุบัน เขาเห็นว่า ชีวิตของคนชนบทสามารถประสบความสำเร็จหรือมีชีวิตที่ดีโดยอาศัยการลงทุนนอกภาคเกษตรกรรมและลงทุนให้ลูกเรียนหนังสือสูง ๆ เพื่อที่จะหาเงินจากนอกภาคเกษตรกรรม (Rigg 2001, p. 49, pp. 53-54). ดังงานศึกษาของเขาในชนบทจังหวัดอยุธยาแห่งหนึ่งที่พบว่า หมู่บ้านได้กลายเป็นหอพักสำหรับอยู่อาศัยลับนอนเท่านั้น

งานของ Keyes (2010) ได้ย้ำให้เห็นมิติทางเศรษฐกิจและการทำมาหากิน และการเปลี่ยนโลกทัศน์และวัฒนธรรมทางการเมืองของคนชนบทว่าไม่ใช่ตาสีตาสีอีกแล้ว เพราะคนชนบทไทยปัจจุบันมีลักษณะชาวนาผู้มีโลกทัศน์กว้างไกล (Cosmopolitan Villager) ซึ่งการรับรู้ข่าวสารใหม่ ๆ ก้าวไปไกลมากแล้ว ยศสันตสมบัติ (2546) พบภาพพลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนาไทยในภาคเหนือปัจจุบันว่า ระบบเศรษฐกิจชุมชนยังดำรงอยู่ในระดับหนึ่ง แต่มีการปรับตัวอย่างขนานใหญ่ด้านระบบการผลิต การหางานรับจ้าง งานบริการและการค้าขาย

¹ ขาอี้มมาจากคำว่า amphibian (ampli, both + bios, mode of life) เพื่อสะท้อนให้เห็นว่าชาวนาในปัจจุบันมีมากกว่าแค่การเปลี่ยนไปเป็นกรรมกร กล่าวคือ “The polybian can adjust its color to match that of its immediate environment, they adapt their being to different modes of existence as they opportunistically move in and out of different life spaces.” (Kearney, 1996, p. 141).

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (มติชนรายวัน, 25 สิงหาคม 2551) เห็นว่า นับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา ชนบทไทยเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เกษตรกรรมเพื่อยังชีพที่เคยเป็นสัดส่วนสำคัญในรายได้ของประชาชน เริ่มพังทลายลง เศรษฐกิจตลาดรุกเข้าไปในชีวิตของผู้คนมากขึ้น ขณะเดียวกันอุตสาหกรรมและธุรกิจก็รุกเข้าไปสู่ชนบทมากขึ้นทำให้ประชาชนในชนบทส่วนหนึ่งหันมาหางานอื่นที่มีลักษณะประจำมากขึ้นในเศรษฐกิจสมัยใหม่ โดยส่วนใหญ่ขายแรงงาน ขณะที่คนจนที่ยังตกค้างในชนบทมีงานทำเป็นฤดูกาลในภาคเกษตรหรือภาคอื่น ฉะนั้นรายได้จึงยังต่ำและต้องมีชีวิตในชนบทซึ่งความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ได้กลายเป็นความสัมพันธ์เชิงตลาด เมื่อเป็นเช่นนี้ คนชั้นกลางระดับล่างสุดกลายเป็นประชากรส่วนใหญ่ของชนบทไทยส่วนใหญ่มีรายได้จากงานจ้างและธุรกิจเล็ก ๆ น้อย ๆ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจเกี่ยวโยงกับนโยบายของรัฐบาลมากกว่าการพึ่งพาธรรมชาติและความสัมพันธ์ที่ดีทางสังคมอย่างที่เคยเป็นมาในอดีต ขณะเดียวกันด้วยวิถีชีวิตของคนชั้นกลางที่ได้รับข่าวสารข้อมูลมากขึ้นก็ทำให้คนชั้นกลางในชนบทมีความคาดหวังในชีวิตคล้ายกับคนชั้นกลางในเมือง แต่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงนี้ของชนบทไทย และพวกเขามีสำนึกทางการเมืองระดับชาติคือ ต้องการนโยบายสาธารณะที่ตอบรับผลประโยชน์ของตนแต่กลับไม่มีเครื่องมือทางการเมืองที่จะเข้าไปกำหนดนโยบายสาธารณะ จึงต้องเกาะอยู่กับกลไกทางการเมืองแบบเดิม

งานของ อภิชาติ สถิตนิรามัย และคณะ (2556) เป็นอีกชิ้นหนึ่งที่พยายามอธิบายการเปลี่ยนแปลงในชนบท และอธิบายการลุกขึ้นสู้ของคนเสื้อแดงว่า คนเสื้อแดงไม่ใช่เป็นคนจน ความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจแต่เพียงประการเดียวไม่สามารถใช้อธิบายการลุกขึ้นสู้ของคนชนบทได้เหมือนดังที่นิยมเสนอกันในขณะนี้ โดยมีกรณีศึกษาที่พยายามเชื่อมโยงระหว่าง การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีผลต่อการเมือง และการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตที่เปลี่ยนไปกับพื้นที่ทางการเมืองที่เกิดขึ้นใหม่ แต่งานดังกล่าวนี้ยังไม่ได้มีการศึกษาความเปลี่ยนแปลงในชนบทอย่างละเอียดมากนัก ยังมีลักษณะเป็นการสังเกตหรือข้อสังเกตมากกว่าการเสนอข้อมูลในเชิงประจักษ์ โดยเฉพาะการลงไปศึกษาในลักษณะการเก็บข้อมูลความเปลี่ยนแปลงในชุมชนแบบนักมานุษยวิทยา

จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายความเปลี่ยนแปลงในชนบทของไทย เห็นได้ว่า แม้งานเหล่านี้จะพยายามชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในมิติต่าง ๆ ของชนบทไทย ซึ่งได้สร้างประเด็นถกเถียงที่แหลมคมเอาไว้โดยไม่มีการศึกษาข้อมูลเชิงประจักษ์รองรับการอธิบายในเชิงรายละเอียดที่ลึกซึ้งมากนัก บทความนี้จึงพยายามตอบคำถามว่า สังคมชนบทเปลี่ยนไปอย่างไร ทั้งในมิติวิถีการผลิต โลกชีวิต พื้นที่บริโภคใหม่ ๆ และตำแหน่งแห่งที่ของคนชนบทจากการเป็นชาวนาสู่การเป็นพลเมืองของสังคมไทยทั้งในมิติทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยเฉพาะในมิติเศรษฐกิจมีคำถามว่า ท่ามกลางชีวิตแบบใหม่ชาวนาอยู่ในสภาพอย่างไร พวกเขากลายเป็นคนชั้นกลางผู้มีรายได้พอสำหรับการบริโภคใหม่ หรือว่า “คอปรีมน้ำ” ปากกัดตีนถีบ ฯลฯ แล้วพวกเขาแสวงหาทางเลือก/ทางรอดของชีวิตสมัยใหม่อย่างไร ฯลฯ สัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมืองอย่างไร ฯลฯ หรือในด้านกลับกันคือ พื้นที่ทางการเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปมีผลต่อชีวิตของผู้คนในชนบทอย่างไร ความสัมพันธ์ระหว่างคนชนบทกับการเมืองเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ผู้เขียนได้พยายามตอบคำถามเหล่านี้โดยอาศัยข้อมูลจากกรณีศึกษาพื้นที่ชุมชนชนบทแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางคือพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลลานตากฟ้า อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

ความเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ ภาพชีวิตของสังคมชาวนาแห่งหนึ่ง

1. **ถิ่นฐานบ้านเรือน** ตำบลลานตากฟ้าเป็นชุมชนเก่าแก่ตั้งขึ้นมาหลายชั่วคน ชื่อตำบลเรียกตามชื่อวัดเก่าแก่คือวัดลานตากฟ้า (เดิมเรียกวัดลานตากฟ้าโดยมีเรื่องเล่าขานกันว่า เคยมีเรือสำเภามาล่อมที่หน้าวัดซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำท่าจีนบริเวณปากคลองโยง) พื้นที่ตำบลลานตากฟ้าด้านทิศตะวันตกติดกับแม่น้ำท่าจีนไปจนถึงเขตตำบลดอนแฝกด้านทิศเหนือสุดเขตแดนที่คลองบางกระเจียน ส่วนทิศตะวันออกติดกับตำบลคลองโยง อำเภอพุทธมณฑลโดยมีเขตแดนคือ คลองชัยขันธุ์หรือคลองเจ๊ก ส่วนด้านทิศใต้ติดกับตำบลมหาสวัสดิ์ อำเภอพุทธมณฑล ซึ่งมีคลองโยงกันเป็นเขตแดน แต่อย่างไรก็ดี มีพื้นที่บางส่วนอยู่ฝั่งด้านทิศใต้ของคลองโยง โดยเฉพาะบริเวณหมู่ 4 และ 5 ซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านพุกษา 4 และ 8 คลองโยงเป็นคลองที่เก่าแก่และมีความสำคัญยิ่งต่อตำบลลานตากฟ้า

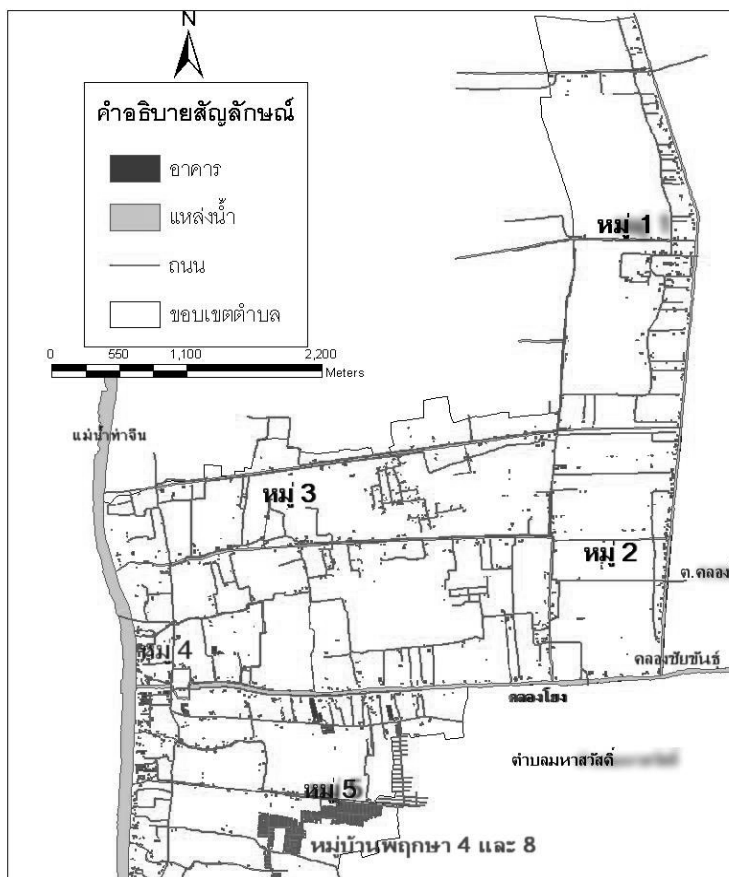
การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนของชาวบ้านจึงอยู่บริเวณริมคลอง ส่วนที่ทำกินส่วนใหญ่เป็นที่นาจะอยู่ถัดขึ้นไปจากหลังบ้านเรือน ความเปลี่ยนแปลงในการถือครองที่ดินเกิดขึ้นหลังการพัฒนาคลองในที่ราบลุ่มภาคกลางช่วงรัชกาลที่ 4 และ 5 คลองใหม่ ๆ เกิดขึ้นอีกหลายคลอง เช่น คลองชัยขันธุ์หรือคลองเจ๊ก คลองกำนันขาว ฯลฯ ความเปลี่ยนแปลงด้านการถือครองที่ดินสำคัญในช่วงที่มีการขุดคลองมหาสวัสดิ์ในปี 2400 ซึ่งขุดขึ้นในรัชกาลที่ 4 และเมื่อเสร็จในปี 2404 พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์จับจองที่ดินว่างเปล่าริมคลองทางแขวงเมืองนครชัยศรีฝั่งเหนือ 1,620 ไร่ แขวงเมืองนครชัยศรีฝั่งเหนือ 9,396 ไร่ ฝั่งใต้ 5,184 ไร่ รวมเป็นนาทั้งหมด 16,200 ไร่ ข้อมูลบางแหล่งกล่าวว่ามีการแบ่ง 50 ส่วน ได้ส่วนละ 324 ไร่ เป็นที่นายาว 60 เส้น กว้าง 5 เส้น 8 วา เพื่อพระราชทานแก่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอและพระเจ้าลูกเธอและให้บำวไพร่ไปทำนา แต่จากหลักฐานที่ปรากฏในหนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพนายถาวร เทียมปทุม ซึ่งเป็นทายาทของตระกูลผู้เป็นนายกอนาได้เก็บแผนที่การจับจองที่นาในเขตแขวงเมืองนครชัยศรีฝั่งเหนือและฝั่งใต้ และแขวงเมืองนครชัยศรี พร้อมพระนามและรายนามเจ้าของปรากฏตัวเลขจำนวนพื้นที่นาไม่ได้เท่ากันทุกแปลง ที่ดินแปลงใหญ่ที่สุดคือ ที่ดินของรัชกาลที่ 4 จำนวน 1,896 ไร่

ส่วนพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าเป็นส่วนเชื่อมต่อการพัฒนาคลอง กล่าวคือ ภายหลังจากที่มีการขุดคลองมหาสวัสดิ์ได้มีการพัฒนาคลองที่เคยมีอยู่เดิม เช่น คลองโยงและคลองชัยขันธุ์หรือคลองเจ๊กเป็นคลองที่อยู่ในพื้นที่การพัฒนาคลอง ที่เรียกว่า “คลองเจ๊ก” เพราะใช้แรงงานจีนขุด ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า “เจ๊ก” เมื่อขุดคลองแล้วแรงงานจีนเหล่านี้ก็จับจองที่ดินบริเวณปากคลอง ปักหลักทำอาชีพค้าขาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเป็นพ่อค้ารับซื้อข้าวเปลือกและขายปัจจัยการผลิตให้แก่ชาวนาในพื้นที่แถบนี้ ต่อมากลายเป็นผู้มีฐานะดีที่สุดในหมู่บ้าน (ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป)

คนจีนเหล่านี้กลายเป็นเจ้าแก่ให้กู้เงินหรือตกเขียวแก่ชาวนาแถบนี้ซึ่งมักจะต้องขายข้าวให้กับพ่อค้าเหล่านี้ เนื่องจากต้องเอาปัจจัยการผลิตและเงินไปลงทุนก่อน และมี 2 ครอบครัวที่พัฒนาจนกลายเป็นเจ้าของโรงสีขนาดใหญ่ ผลการศึกษาพบว่า การขุดคลองเชื่อมต่อจากคลองมหาสวัสดิ์ได้นำมาสู่การจับจองที่นาโดยพระบรมวงศานุวงศ์ด้วยเช่นกัน ดังคำสัมภาษณ์ของลุงช่วย สิทธิสุนทร “ปู่ผมเล่าให้ฟังว่า เมื่อเขาขุด

คลองเจ๊กก็วัดออกไปข้างละกิโลเมตรแล้วเจ้านายก็จับจองเอาที่ดินเป็นของตัวเองหมด ที่นาที่ชาวบ้านหักร้าง
ถางพงเอาไวก้ก็กลายเป็นที่ดินของเจ้านายแล้วพวกเราที่เช่าที่ดินของเราเองที่เคยบุกเบิกจับจองเอาไว้”

แผนที่ตำบลลานตากฟ้า

ภาพที่ 1 แผนที่ตำบลลานตากฟ้า

พื้นที่ตำบลลานตากฟ้าซึ่งอยู่ทางด้านทิศเหนือของคลองโยง และทางด้านทิศใต้ของคลองชัยขันธุ์ หรือคลองเจ๊กปรากฏหลักฐานการเป็นเจ้าของที่ดินอย่างชัดเจน กล่าวคือ ที่ดินแปลงใหญ่ที่ปัจจุบันเป็นพื้นที่ โฉนดชุมชนของสหกรณ์ที่ดินบ้านคลองโยงจำนวน 1,800 ไร่ เจ้าของโฉนดเดิมคือ เจ้าจอมมารดาชุ่ม ซึ่งต่อมาได้ตกเป็นมรดกของตระกูลติสกุล นอกจากที่ดิน จำนวนดังกล่าวแล้ว ยังพบว่าที่ดินส่วนอื่น ๆ อีก ราว 700 ไร่ ก็สันนิษฐานว่าเคยเป็นที่ดินผืนเดียวกันแต่เจ้าของได้ขายเรื่อยมา ดังพบว่า มีที่ดินหลายแปลง ๆ ละ 20 ไร่ มีการซื้อมาจากเจ้าของเดียวกันนี้เมื่อราวปี 2497 ราคาไร่ละ 1,100 บาท

กล่าวโดยสรุป ตำบลลานตากฟ้าและพื้นที่แถบนี้มีพัฒนาการอยู่ภายใต้ระบบเศรษฐกิจการปลูกข้าวเพื่อส่งออกของที่ราบลุ่มภาคกลาง ในพื้นที่การพัฒนาระบบชลประทาน ระบบคูคลอง และการจับจองที่ดินโดยพระบรมวงศานุวงศ์ซึ่งเกิดขึ้นก่อนการพัฒนาคลองรังสิตในที่ราบลุ่มด้านตะวันออกของเมืองหลวง ปัจจุบันยังมีสภาพเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่ชาวบ้านยังมีอาชีพหลักคือ การทำนาและพืชการเกษตร

ในปัจจุบันลักษณะของพื้นที่คือ หมู่ 1 และ 2 เป็นพื้นที่การเกษตรกรรมและส่วนใหญ่เป็นพื้นที่นา หมู่ 3 เป็นพื้นที่การเกษตรกรรมราวครึ่งหนึ่งที่เหลือเป็นเขตที่อยู่อาศัยโดยเฉพาะตั้งแต่ปี 2540 เป็นต้นมาได้มีโครงการสวนเกษตรของบริษัท “ศาลายาการ์เด็น” มากวนซื้อที่ราว ๆ 300 ไร่และดำเนินโครงการจัดสรรที่ดินขายแปลงละ 2 งาน ทำให้มีคนภายนอกเข้ามาอยู่อาศัย ส่วนในหมู่ที่ 4 และ 5 ยังเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านพฤษภา 4 และ 8 จำนวน 1,500 หลัง มีประชากรเป็นคนต่างถิ่นมาอาศัยประมาณ 4,300 คน พวกเขาส่วนใหญ่เดินทางไปทำงานในเมือง ส่วนหมู่ 4 และ 5 เป็นเขตโรงงานอุตสาหกรรม (โรงงานส่วนใหญ่จดทะเบียนเป็นโกดังเก็บของเพื่อเลี่ยงภาษี แต่ที่พบคือ ดำเนินกิจกรรมผลิตหมูหยอง ผสมสารเคมีการเกษตร ประกอบเฟอร์นิเจอร์ ฯลฯ) ซึ่งตั้งอยู่ริมถนนที่แยกมาจากถนนศาลายา-บางภาษีเลียบคลองโยงทางฝั่งทิศใต้มายังวัดลานตากฟ้า ในปัจจุบันพื้นที่หมู่ 5 (ไม่ได้เป็นพื้นที่คุ้มครองเกษตรกรรม) กำลังก่อสร้างโรงงานขนาดใหญ่อีกหนึ่งแห่ง อาจกล่าวได้ว่าเขตนี้มีสภาพเป็นเมืองมากที่สุดเพราะมีทั้งบ้านจัดสรรและโรงงาน อย่างไรก็ตาม ในหมู่ 2 มีโรงงานประกอบจักรยานซึ่งมาซื้อที่ 9 ไร่ จ้างคนงานพม่า 30 คน และมีโรงงานเฟอร์นิเจอร์ 1 แห่ง กล่าวโดยภาพรวม ตำบลลานตากฟ้ามีประชากรทั้งสิ้น 7,418 คน ประกอบด้วย 2,666 ครัวเรือน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 386 คน/ตารางกิโลเมตร อาจกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

2. พัฒนาการด้านการทำมาหากิน แบ่งเป็นยุคได้ดังนี้

2.1 วิธีการผลิตแบบดั้งเดิมก่อนปี 2510 การทำเกษตรกรรมในยุคนี้เป็นการทำนาเช่า เพราะพื้นที่นาได้ถูกจับจองโดยพระบรมวงศานุวงศ์ ชาวบ้านทำนาปีละครั้ง และฤดูกาลหนึ่งใช้เวลาทำนานาน 6 เดือน (เริ่มต้นราวเดือนหกเดือนเจ็ด) ในยุคดั้งเดิมก่อนปี 2500 นิยมทำนาหว่านแบบโกลบ กล่าวคือ ใช้ควายไถตะกอน แล้วหว่านเมล็ดก่อนที่จะโกลบเพื่อร่อนน้ำฝน ในช่วงหลังที่มีการพัฒนาระบบคูคลอง ขุดลอกคลองจึงมีการเปลี่ยนวิธีการทำนามาเป็นแบบนาดำ โดยพัฒนาการวิดน้ำเข้านา หมักน้ำไว้ในนา เพื่อรอให้ดินอ่อนตัว จากนั้นจึงใช้ควายคราดดินให้ละเอียดเพื่อให้สามารถดำนาได้ โดยข้าวที่นำมาดำก็ต้องใช้วิธีการตกกล้า (อายุ 25 วัน) พันธุ์ข้าวที่ใช้เป็นพันธุ์พื้นเมืองที่เรียกว่า ข้าวหนัก ซึ่งใช้เวลานานกว่าจะเก็บเกี่ยวได้ ด้านแรงงานใช้คนเป็นหลักในการทำนา ซึ่งแบ่งได้สองรูปแบบ ได้แก่ 1) การจ้างคนงาน และ 2) การเอาแรง/การลงแขก โดยเจ้าของนาจะผลักดันไปช่วยทำนาให้กับเจ้าของนาที่มาขอแรง เวียนกันจนครบทุกคนครบครัน

การทำนาแบบดั้งเดิม ไม่มีเทคโนโลยีการผลิตที่ซับซ้อน ได้แก่ ควาย คราด จอบ เสียม ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ควาย” เป็นแรงงานสำคัญในการทำนาตั้งแต่การไถดินไปจนถึงการเก็บเกี่ยว การเป็นเจ้าของควายในสมัยก่อนมีสองวิธีคือ 1) ชาวบ้านแถบนี้จะซื้อควายจากนายฮ้อยที่ไล่มาขายยังพื้นที่ ดังหลักฐานที่บ้านของนายป๋อกระจูมี พบว่า มีรูปพรรณสัณฐานควาย หรือ “ตัวควาย” จำนวนมากถูกเก็บไว้ในกระบอกไม้ไผ่ ซึ่งระบุการซื้อควายมาตั้งแต่ช่วงปี 2470 และมาจากหลายจังหวัด เช่น สกลนคร ปทุมธานี (ลพบุรี) อุดรธานี ฯลฯ และ 2) การได้ลูกควายจากการเพาะเอง พ่อแม่ควายที่ชาวนาเลี้ยงตกลูกก็ตกทอดกัน

มา ชาวบ้านในสมัยก่อนนิยมเลี้ยงควายไว้เรือนละหลายตัว โดยในการเทียมเกวียน/คราดจะต้องใช้ควายสองตัว

2.2 ยุคสู่การใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่และชลประทานหลังปี 2510 การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคชลประทานและถนนในแถบนี้ ประกอบกับเทคโนโลยีในการผลิตที่มีความซับซ้อนสูงขึ้นกว่าในยุคแรก ทำให้วิธีการผลิตและวิถีชีวิตของคนแถบนี้เปลี่ยนแปลงไปมาก ในยุคนี้มีการเปลี่ยนแปลงปัจจัยการผลิตที่สำคัญ คือ การเข้ามาของรถไถเดินตาม ทำให้การใช้ควายค่อย ๆ หมดความสำคัญไปในช่วงปี 2510 เป็นต้นมา และที่สำคัญคือ กรมการข้าวได้พัฒนาข้าวพันธุ์ใหม่ที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างไปจากข้าวพันธุ์พื้นเมืองก็คือ อายุสั้น ต้นเตี้ย ให้ผลผลิตสูง และปลูกได้ทั้งปีหรือที่เรียกกันว่าข้าวไม่ไวต่อแสง การทำนาจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงมาปลูกข้าวนาปรังหรือนอกฤดูฝน ข้าวพันธุ์แรก ๆ ที่ชาวบ้านยังจำได้ดีคือ “ข้าวพันธุ์ฟิลิปปินส์” ซึ่งมีลักษณะต้นเตี้ย ๆ เวลาเกี่ยวต้องก้มหลัง แต่เป็นข้าวที่มีผลผลิตดีมาก

การจัดตั้งเป็นนิคมสหกรณ์เช่าที่ดินเกิดขึ้นในปี 2519 และเสร็จสมบูรณ์ในปี 2524 ในส่วนของตำบลลานตาฟามีที่ดินที่อยู่ในโครงการราว 400 ไร่ ซึ่งทั้งหมดอยู่ในหมู่ที่ 2 การจัดตั้งสหกรณ์ทำให้เกิดการจัดสรรที่ดินเป็นแปลงชัดเจน สมาชิกสหกรณ์จะได้รับที่ดินที่ถูกจัดสรรให้ครัวเรือนละ 20 ไร่ ในส่วนนอกพื้นที่สหกรณ์ก็มีการขุดลอกคลอง โดยเฉพาะโครงการเงินผันของรัฐบาลศึกษาฤทธิ์ การผลิตแบบดั้งเดิมจึงเปลี่ยนไปเป็นเกษตรกรรมแบบเข้มข้นในยุคสมัยใหม่ที่ชัดเจน เนื่องจากมีการใช้พื้นที่ในการทำเกษตรกรรมอย่างเต็มที่ และมีการใช้สารเคมี ยาฆ่าแมลง และเทคโนโลยีการผลิตสำหรับเพิ่มผลผลิตและปรับปรุงผลผลิตให้มีประสิทธิภาพมากกว่าในยุคแรก มีการเปลี่ยนแปลงพันธุ์ข้าวเพื่อให้ทันกับการปลูกในแต่ละครั้ง จากเดิมใช้พันธุ์ข้าวที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ครั้งเดียวต่อปี เมื่อระยะการทำนาเพิ่มมากขึ้นเป็นปีละสามครั้งชาวนาก็ต้องเปลี่ยนพันธุ์ข้าวที่มีระยะเวลาการเก็บเกี่ยวที่เร็วขึ้นตามไปด้วย

หลังจากมีการพัฒนาระบบคลองส่งน้ำในแถบนี้ทำให้เกษตรกรทำนาแบบเข้มข้น โดยใช้เครื่องสูบน้ำเพื่อใช้สูบน้ำเข้านา รวมทั้งใช้รถไถแทนแรงงานควาย และหันมาใช้ลูกทุบหรือ “ลูกขลุ่ย” ส่วนแรงงานในการดำนา ยังคงใช้ระบบการเอาแรงหรือการลงแขก เทคโนโลยีการผลิตที่ทันสมัยทำให้การทำนาสะดวกขึ้น และใช้เวลาน้อยลงมาก พัฒนาการของเครื่องจักรที่เข้ามาทำให้การใช้แรงงานควายหมดไป และในช่วงราวปี 2522 การเข้ามาของเครื่องนวดข้าวยุคแรกๆ ที่เรียกว่า “รถนวดยัด” ทำให้ขั้นตอนการเก็บเกี่ยวและการนวดข้าวสามารถลดจำนวนแรงงานลง แต่ยังต้องใช้คนเกี่ยวและหอบข้าวใส่ในรถนวดข้าว กระบวนการดังกล่าวสามารถลดทั้งระยะเวลาและแรงงานในการผลิตมากกว่าระบบการทำนาแบบดั้งเดิม

รถนวดข้าวแบบนวดยัดได้ช่วยย่นระยะเวลาในการทำนาได้มากกว่าการใช้แรงควายหลายเท่าตัว กล่าวคือ การนวดด้วยควายใช้เวลาในแต่ละขั้นตอนราวครึ่งเดือน แต่รถนวดใช้เวลา นวดข้าวเพียง 2-3 วันต่อที่นา 20-30 ไร่ อย่างไรก็ตาม รถนวดข้าวยุคแรกๆ ยังต้องใช้แรงงานจำนวนมากในขั้นตอนการเกี่ยวข้าวและหอบข้าวที่แฉะจนข้าวแฉะใส่รถเกี่ยว และต้องใช้แรงงานแบกกระสอบข้าวจากนมายังรถนวดข้าว (หรือใช้เรือในช่วงแรกๆ ที่ยังไม่มีถนน) เนื่องจากที่นาข้าว 20 ไร่ต้องใช้แรงงานในการนวดข้าวด้วยรถนวดยัด 15-20 คน เนื่องจากการใช้รถนวดแบบนี้ยังต้องใช้แรงงานในการขนฟางมาใส่ในรถเกี่ยว คนยัดฟาง คนถือกระสอบ และ

คนมัดฟาง ต่างจากการเกี่ยวข้าวด้วยรถเกี่ยวในปัจจุบันที่ไม่ต้องใช้แรงงาน เพราะเป็นภาระของเจ้าของรถทั้งหมดและสามารถเกี่ยวข้าว 20 ไร่ ให้เสร็จและขนไปยังโรงสีได้ภายในเวลาไม่เกิน 3 ชั่วโมง

การใช้รถนวดข้าวแบบเดิมได้เลิกไปในช่วงปี 2530 หลังจากที่มีการนำรถเกี่ยวข้าวเข้ามาใช้แทน ซึ่งหากเปรียบเทียบการเก็บเกี่ยวโดยใช้รถนวดแบบเดิมกับรถเกี่ยวแล้ว จะเห็นได้ว่าปริมาณแรงงานที่ใช้กับรถนวดข้าวมีมากกว่า นอกจากนี้การใช้รถเกี่ยวแบบใหม่ยังสามารถลดขั้นตอนในการเก็บเกี่ยวมาเหลือเพียงขั้นตอนเดียว เพราะรถเกี่ยวสามารถลงไปเกี่ยวข้าวในนาได้ผลลัพท์ออกมาเป็นข้าวเปลือกได้ในขั้นตอนเดียว โดยใช้คนขับคนเดียวในการเก็บเกี่ยว ดังนั้น จึงสามารถลดจำนวนแรงงานและระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวได้มาก ในระยะแรกชาวบ้านที่มีฐานะจะซื้อรถเกี่ยวมาจากจังหวัดฉะเชิงเทราเพื่อมารับจ้างเกี่ยว แต่เมื่อซื้อรถเกี่ยวมาแล้วมักใช้งานไม่สะดวกผู้ที่มีความรู้ทางช่างจึงนำมาปรับแต่งให้สามารถใช้งานได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งปรากฏว่าในพื้นที่ตำบลลานตาฟ้าหมู่ 1 ซึ่งบุกเบิกการนำรถเกี่ยวมารับจ้างก่อนจึงกลายเป็นพื้นที่ที่มีเจ้าของรถเกี่ยวจำนวนมากที่สุดในเขตอำเภอนครชัยศรีหรือใกล้เคียง (ประมาณกันว่ามีราว ๆ 100 คันทีเดียว)

2.3 ยุคชาวนาแบบผู้จัดการนาในปี 2540 – ปัจจุบัน ในช่วงนี้มีการใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัยในการทำนา ส่งผลให้ชาวนาทำการเกษตรได้อย่างเข้มข้นจนกลายเป็น “ผู้จัดการนา” และเป็นการทำนาแบบ “งานไม่ประจำ” (Part-time) กล่าวคือ เจ้าของนาใช้เวลาอยู่ในนาเพียง 10-15 วันต่อหนึ่งฤดูกาลเท่านั้น แต่ต้องใช้ต้นทุนการผลิตสูงมาก ในขณะที่ราคาข้าวเปลือกมีความผันแปรสูง โดยนับตั้งแต่ปี 2540 มีการเข้ามาของเครื่องจักรขนาดใหญ่ เช่น เครื่องเกี่ยวข้าวระบบไฮโดรลิก รถไถแทรกเตอร์ขนาดกลาง เป็นต้น โดยเครื่องเกี่ยวข้าวระบบไฮโดรลิกสามารถเกี่ยวและนวดข้าวได้ในครั้งเดียวกันทำให้ลดแรงงานคนลงได้มาก ในช่วงนี้ชาวนาได้ปรับเปลี่ยนนาเพื่อให้สอดคล้องกับเทคโนโลยี โดยการล้มหัวคันนาซึ่งเป็นแปลงเล็ก ๆ แบบเดิมมาสู่แปลงขนาดใหญ่ที่มี “คันล้อม” ที่สูงเพื่อกั้นน้ำเข้าออก และกว้างพอที่จะใช้เครื่องจักรเข้าไปสู่น้ำได้ และพื้นนาจะถูกปรับโดยรถแทรกเตอร์ให้หน้าดินเรียบเสมอกันเพื่อสะดวกแก่การใช้เครื่องจักรเดินในพื้นนา ซึ่งทำให้ระบบนิเวศบริเวณนี้เปลี่ยนไป สภาพทุ่งน้ำหลากค่อย ๆ หายไปเพราะน้ำไม่สามารถเข้าทุ่งได้

เครื่องจักรช่วยให้การทำเกษตรสะดวกรวดเร็ว และทำให้การลงแขก/ขอแรงเพื่อนบ้านเริ่มหายไป ส่วนการฉีดพ่นยาฆ่าแมลงซึ่งฉีดหลายครั้งในการทำนาครั้งหนึ่งๆ แต่เมื่อมีเครื่องฉีดทำให้ฉีดพ่นยาได้เร็วโดยอาศัยแรงงานคนน้อยลง ในช่วงนี้รถเกี่ยวข้าวแบบเครื่องนวด รวมถึงเครื่องจักรที่ทันสมัยต่างๆ ได้มีความสำคัญอย่างมากต่อการทำนา เพราะมีความสะดวก/รวดเร็วและทำให้ชาวนาผลิตข้าวมากขึ้น ชาวนาบางรายทำนาปีละ 3 ครั้งหรือสองปี 5 ครั้ง การทำนาจึงไม่ต้องพึ่งพาธรรมชาติอีกต่อไป ชาวนาสามารถกำหนดช่วงเวลาในการไถหว่านได้เองหรือแม้แต่การแบ่งที่นาเป็นส่วนๆ เพื่อปลูกพืชอย่างอื่นไปพร้อม ๆ กันก็ยังทำได้ ชาวนาจึงมีเวลาวางานขึ้นและเขาหันไปประกอบอาชีพอื่นเพื่อหารายได้เสริม เช่น นาบัว สวนผัก หรือพืชไร่อายุสั้น การเลี้ยงกุ้ง ปลา และสวนผลไม้ (อย่างไรก็ดี หลังน้ำท่วมปี 2554 สวนผลไม้ได้หมดไปจากทุ่งรวมทั้งโครงการรับจำนำข้าวของรัฐบาลทำให้ราคาข้าวสูงมากจนไม่มีใครพื้นสวนผลไม้หรือไม่ยืนต้นแต่กลับล้มสวนเพื่อทำนาแทน) และการเข้าไปเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม

2.4 การทำนาในปัจจุบัน: ต้นทุนอันหนักอึ้ง ปัจจุบันมีระบบการรับจ้างทำนารองรับทุกขั้นตอน ตั้งแต่ขั้นทำเทือกหรือเตรียมดิน เมื่อเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วชาวนาจะรีบเผาตอซังข้าวเพื่อให้ทำนาได้เร็วขึ้น

หลังเผาตอซังและขึ้นน้ำเข้านาแล้วก็จะจ้างรถไถดิน แต่ก็ยังต้องจ้างรถไถเล็กมาปรับพื้นที่ด้วยการคราดเพื่อให้เป็นเทือกพร้อมหว่าน การหว่านก็มีทีมรับจ้างหว่านข้าว (เป็นทีมเดียวกับพ่นยา) โดยในหมู่ 1 และ 2 มีทีมรับจ้างพ่นยาและหว่านปุ๋ยอยู่ 5 ทีม ๆ ละ 10-15 คน ซึ่งทำงานร่วมกัน คือ เมื่อรับงานก็จะไปพร้อม ๆ กัน โดยมักจะออกตั้งแต่ฟ้าสาง หรืออีกช่วงหนึ่งคือ ช่วงเย็น ๆ รายได้เฉลี่ยของแต่ละคนขึ้นอยู่กับช่วงฤดูกาลทำนา (ประมาณ 10,000 – 15,000 บาทในช่วงโครงการจำนำ แต่ภายหลังจากยกเลิกโครงการรับจำนำงานรับจ้างน้อยลงมาก) แต่ในช่วงปกติอาจจะอยู่ที่ราว ๆ เฉลี่ยเดือนละ 6,000 - 8,000 บาท (ดูอัตราการจ้างในตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 แสดงการจ้างงานในการะบวนการทำนา

ขั้นตอนการจ้างงาน	อัตราค่าจ้างต่อไร่	หมายเหตุ
1. ตีดินด้วยรถตีดิน	ครั้งละ 200 บาท	
2. ทำเทือก (ปรับที่ แนวร่องน้ำ)	ครั้งละ 180 บาท	
3. ไถ (รถเล็ก)	ครั้งละ 250 บาท	ทำจนกระทั่งหว่านได้(กรณีที่ไม่ใช้รถตีดิน)
4. หว่านด้วยเครื่อง	ครั้งละ 60 บาท	
5. แหวน้ำหลังหว่าน	ครั้งละ 40 บาท	
6. ฉีดยาคุม	ครั้งละ 60 บาท	ฉีด 2 ครั้ง คือ 1. ฉีดคุมเลน (หลังหว่าน 3 วัน) 2. ฉีดคุม-ฆ่า (หลังหว่าน 12-14 วัน)
7. ใส่ปุ๋ย	ครั้งละ 60 บาท	ข้าวอายุ 15 วัน
8. ฉีดยาหนอน	ครั้งละ 60 บาท	ฉีด 4 -6 ครั้ง ฉีด 15 วันครั้ง (เริ่มครั้งแรกหลังหว่าน 14 วัน และต้องใส่ปุ๋ยด้วย)
9. ใส่ปุ๋ยครั้งที่สอง	ครั้งละ 60 บาท	ใส่หลังจากผ่านไป 1 เดือน (สัปดาห์ 4 – 5 วัน จึงปล่อยให้หญ้าแห้ง)
10. ใส่ปุ๋ยครั้งที่สาม	ครั้งละ 60 บาท	ใส่หลัง 50 วันเศษ (ครั้งนี้ต้องใส่ปุ๋ยเหมือนครั้งแรก)
11. เกี่ยว	ครั้งละ 350 บาท	ถ้าบวกค่าน้ำมันจะเป็น 500 บาทต่อไร่

#รวมฉีดยาทั้งหมด 6 - 8 ครั้ง และใส่ปุ๋ย 3 - 4 ครั้ง ขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าว โรค แมลง และคุณภาพดิน

หลังการหว่านก็ต้องจ้างพ่นยาคุมหญ้าซึ่งต้องดำเนินการ 2 ครั้งคือ คุมเปียกในช่วงแรกของการหว่านและอีกครั้งหนึ่งเมื่อข้าวโตได้ราว 12-14 วัน ซึ่งเป็นการคุม-ฆ่า การจ้างงานที่เหลือก็คือ การใส่ปุ๋ย 3 ครั้ง เมื่อข้าวอายุ 15 วัน หนึ่งเดือน และเมื่ออายุ 50 วันอีกครั้งหนึ่ง และการจ้างพ่นยาฆ่าแมลงอีก 4-6 ครั้ง (มากน้อยตามอาการโรค ชนิดข้าว ดินฟ้าอากาศ เช่น เพลี้ยลง เป็นเชื้อรา ก็จะต้องฉีดเพิ่มอีก ฯลฯ) ฉีดครั้งสุดท้ายเป็นการพ่นยาช่วงข้าวออกรวง หรือเรียกว่า “ฉีดรับคอรวง” ซึ่งจะเป็นการป้องกันเชื้อราและการให้อาหารเสริมให้ข้าวเต็มเม็ด เม็ดใส ฯลฯ

นอกจากนี้ ปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งคือ การกำจัดวัชพืช โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ข้าวตืด (บางคนเรียก “ข้าวตืดข้าวแดง”) หรือข้าวปน ซึ่งเป็นข้าวป่าที่มาจากการผสมพันธุ์ข้าวไม่แน่นแต่นำออกมาปลูก จึงทำให้แม่พันธุ์ซึ่งเป็นข้าวป่าระบาดในแปลงนาและขยายจนเต็มพื้นที่ทั่วประเทศ สันนิษฐานกันว่า

การเคลื่อนย้ายของรถเกี่ยวข้าวทำให้ข้าวติดขยายไปอย่างรวดเร็วด้วย การจัดการข้าวติดทำกันหลายวิธี เช่น การล่อให้ข้าวติดขึ้นมาแล้วใช้ยาฆ่าหญ้าฉีดให้ตายหลังจากนั้นก็ทำเทือกเตรียมดิน แต่ที่นิยมกันมากคือ การจ้างตัด ซึ่งมีระบบการจ้างสองแบบคือ การตัดด้วยเครื่อง ทีมรับจ้างก็มักจะเป็นทีมเดียวกับทีมพ่นยา-หว่านปุ๋ย ค่าจ้างราวไร่ละ 100 บาท และอีกทีมหนึ่งคือ การเดินตัดด้วยมือคน ซึ่งทีมมักจะเป็นผู้หญิงสูงวัย อัตราค่าจ้างวันละ 300 – 350 บาท ขึ้นอยู่กับความยากง่ายของการตัด เช่น ถ้าต้องก้มลงไปตัดในกอข้าวค่าจ้างจะแพงกว่าการตัดข้าวชูรวง โดยปกติทีมจะมีการจ้างกันอย่างน้อย 2 ครั้งต่อฤดูกาลการทำงาน

ต้นทุนการทำงานในกรณีที่ใช้วิธีการจ้างทั้งหมด(โดยไม่รวมค่าแรงเจ้าของนา) ประมาณการได้ว่า ราวๆ ไร่ละ 6,000-7,000 บาท สำหรับนาที่ต้องจ่ายค่าเช่า ส่วนกรณีที่ชาวนาลงมือทำเองทั้งหมดต้องลงทุนเครื่องมือการทำงานราว ๆ 200,000-250,000 บาท อย่างไรก็ดี ชาวนามักจะใช้วิธีผสมระหว่างการจ้างและการทำเองบางส่วน เช่น จ้างตัดดินแต่ทำเทือกเอง พ่นยา-หว่านปุ๋ยเอง โดยปัจจุบันยังมีกลุ่มลงแขกช่วยกันหว่านปุ๋ย-พ่นยาเป็นกลุ่ม ๆ จำนวนมาก แต่สำหรับการเกี่ยวข้าวไม่มีใครเกี่ยวเองแล้ว โดยจะจ้างรถเกี่ยวทั้งหมด กรณีการทำเองผสมผสานกันด้วยจะทำให้ต้นทุนการทำงานลดลง ซึ่งพบว่าหลังวิกฤติการรับจำนำข้าวชาวนาหันมาทำนาตนเองมากขึ้นเพื่อลดต้นทุน เช่น ไม่จ้างรถตัดดินแต่ไถและคราดทำเทือกเอง เก็บข้าวปลูกไว้ใช้เอง (ช่วงเร่งรีบผลิตทำไม่ได้เพราะว่าการเก็บข้าวปลูกต้องตากให้แห้งและให้ข้าวพอกตัวไม่น้อยกว่าหนึ่งเดือน) หลายคนจึงกล่าวว่า ปีนี้เห็นขึ้นไถในนาเพราะการจ้างรถตัดดินจะไม่มีการไถนา

ตารางที่ 2 แสดงราคาค่าปุ๋ย และยาของชาวนา

ชื่อ	อัตราราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. ยาคุมหญ้า	380 บาทต่อขวด (ฉีดได้ 4 ไร่ต่อขวด)	นิยมใช้ตราแจ๊คบล็อก
2. ยาคุมหญ้า (หัวยาผสมกันหนอนใต้ดิน)	800 – 900 บาทต่อขวด (ใช้ได้ 10 ไร่ต่อขวด)	ฉีดพร้อมยาคุมเลน
3. ยาคุมฆ่า (สารบิวนาคอล)	360 บาทต่อขวด (ฉีดได้ 4 – 5 ไร่ต่อขวด)	ส่วนมากใช้กับหญ้าข้าวรก หญ้ากระดุกขาว หญ้ากระดุกไก่ และหญ้าพุ่มพง
4. ปุ๋ย (รวมยูเรีย)	ใช้ครั้งแรก ราคา 730 บาทต่อ 1 ลูก ประมาณ 50 กก. ใช้ไร่ละ 20 กก.	ถ้าเป็นปุ๋ยเม็ดจะใช้ไร่ละ 25 กก. (ครึ่งลูกต่อไร่) และส่วนมากนิยมใช้ตราช่อฟ้า
	ใช้ครั้งที่สอง ราคา 720 บาทต่อลูก 1 ลูก ประมาณ 50 กก. ใช้ไร่ละ 30 กก. (ครึ่งลูกนิดๆ)	
	ใช้ครั้งที่สาม ราคา 1050 บาทต่อไร่ 1 ลูก ประมาณ 50 กก. ใช้ไร่ละ 30 กก.	นิยมใช้ตราไวคิง
5. ยาหนอน ยาเชือก	ซองละ 250 บาท (ใช้ได้ราว 10-15 ไร่)	ใช้ตามอาการ ไม่มีไม่ต้องใช้

ชาวนาลดการลงทุนจากยา และปุ๋ยยากมาก เพราะถ้าไม่ใส่ปุ๋ยใส่ยาจะทำให้ผลผลิตน้อยลง ซึ่งจะยิ่งแย่มากขึ้น

ตารางที่ 3 ราคาค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดของชาวนา

ประเภท	อัตราค่าเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. ค่าพันธุ์	กระสอบละ 520 บาท 1 กระสอบมี 24 กิโลกรัม	หว่าน 30 – 35 กก.ต่อไร่ แล้วแต่พันธุ์ข้าว (เฉลี่ยไร่ละ 700 บาท)
2. ค่าน้ำมัน	- วิตน้ำ พ่นยา หว่านปุ๋ย ตีดิน/ทำเทือก รถเกี่ยว ตัดหญ้า ฯลฯ	ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศด้วย
3. ตัดข้าวติด	ครึ่งละรราว ๆ 200 บาทต่อไร่ / ถ้าคิดเป็นวัน ตกวันละ 300-350 บาท	แปลงใดที่มีการจัดการดีในปีหลังๆ ค่าใช้จ่ายจะลดน้อยลงไป
4. ค่าเครื่องตมสำหรับคนงาน	ครึ่งละประมาณ 300 – 400 บาท(สำหรับหนึ่งทีมงาน)	ช่วงทำงาน และหลังทำงานที่นิยมตมคือ M 150, คาราบาว และเหล่าเปียร์
5. ค่าเช่านา	เฉลี่ย 1,000 บาทต่อไร่	ช่วงโครงการจํานําข้าวค่าเช่านาขยับขึ้นเป็น 1,000 บาทต่อฤดูการทำนา
6. ค่าจ้างรถดํานา	ไร่ละ 1,500 บาท	ไม่รวมข้าวปลูกหรือพันธุ์ข้าว

ตารางที่ 4 แสดงค่าอุปกรณ์การทำนาของชาวนา

ประเภท	ราคาเฉลี่ย	หมายเหตุ
1. เครื่องยนต์สำหรับรถไถ	45,000 - 50,000 บาท	
2. ท่อสูบน้ำ (สแตนเลสสตีล)	15,000 บาท	
3. เครื่องวิดน้ำ	45,000 - 50,000 บาท	บางรายใช้รถไถวิดน้ำ โดยทำขึ้นต่างหาก
4. รถไถธรรมดา	25,000 บาท	
5. ผานไถ คราด สกรีนซัด เครื่องไล่ดิน	10,000 บาท	ชาวนามักสร้างเครื่องเหล่านี้เอาไว้ใช้เอง
6. รถกระแทะสำหรับขนอุปกรณ์ทำนา	15,000 บาท	ใช้เครื่องวิดน้ำซัด
7. เครื่องพ่นยา	15,000 บาท (เครื่องญี่ปุ่น) 2,500 บาท (เครื่องจีน) 6,000-8,000 บาท (เครื่องเก่าญี่ปุ่น)	กรณีรับจ้างจะไม่ใช้เครื่องจีน
8. เครื่องหว่านปุ๋ย	15,000 บาท (เครื่องญี่ปุ่น) 2,500 บาท (เครื่องจีน) 6,000-8,000 บาท (เครื่องเก่าญี่ปุ่น)	กรณีรับจ้างจะไม่ใช้เครื่องจีน

3. วิธีการทำมาหากินและความเปลี่ยนแปลง

ในปัจจุบันอาชีพส่วนใหญ่ในตำบลลานตากฟ้าคือ การทำนา ซึ่งมีพื้นที่นาประมาณ 5,000 ไร่ ส่วนอาชีพรองลงมาเป็นการทำสวน เช่น ฝรั่ง ชมพู่ ส้มโอ ขนุน มะม่วง เคยมีในอดีตแต่เลิกไปหลังน้ำท่วม สภาพการเปลี่ยนแปลงด้านการใช้ที่ดินมีสูงขึ้น อาทิ การนำที่ดินไปเป็นที่อยู่อาศัยแปลงใหญ่ ๆ คือสวนเกษตรและหมู่บ้านจัดสรร 3 โครงการ และมีโรงงานอุตสาหกรรมเกิดขึ้นแต่ไม่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับตำบลศาลายา ในเรื่องที่อยู่อาศัยมีผู้คนภายนอกเข้ามาซื้อที่ดินแปลงเล็ก ๆ เพื่อปลูกบ้านมากยิ่งขึ้น ดังเช่นในหมู่ 2 มีราว 10 หลัง (เนื้อที่ตั้งแต่ 1-2 ไร่ จนถึง 20 ไร่) บางรายซื้อเอาไว้แต่ยังให้เจ้าของเดิมหรือคนในหมู่บ้านเช่าที่ดินทำกิน เฉพาะในหมู่ที่ 1 และ 2 ซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรมประมาณการได้ว่าที่ดินเปลี่ยนมือจากเจ้าของซึ่งเป็นชาวนาดั้งเดิมไปราว ๆ หมู่ละ 300 ไร่ ในขณะที่หมู่ 4 และ 5 มีสัดส่วนการเปลี่ยนแปลงที่มากกว่า เพราะกลายเป็นบ้านจัดสรรและโรงงาน (รวมถึงกลายเป็นที่อยู่อาศัยของคนในเมือง)

นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนการใช้ที่ดินมาเป็นสวนกล้วยไม้ ซึ่งย้ายมาจากแถบบางแค หนองแขมและทวีวัฒนา ในหมู่ 1 และ 2 มีสวนกล้วยไม้ 5 ราย ๆ ละ 30 ไร่ แต่บางรายมีขนาด 70 ไร่ ส่วนการใช้ที่ดินภายในครัวเรือนมีการปรับมาใช้อย่างเข้มข้นมากขึ้นโดยการทำสวนผัก โดยเฉพาะปลูกผักชีฝรั่ง เนื่องจากที่ดินมีจำกัดเพราะแบ่งมรดกสู่รุ่นลูกหลานทำให้ได้ที่ดินน้อยลงไม่พอทำนา ตัวเลขของอบต.ระบุว่าอาชีพเกษตรกรรมในตำบลนอกจากมีพื้นที่นาราว 5,000 ไร่ ได้มีการปรับมาเป็นสวนกล้วยไม้ ไม้ดอกไม้ประดับ พืชผักสวนครัว ฯลฯ มีพื้นที่สวนรวมกันประมาณ 1,100 ไร่ (ตัวเลขก่อนน้ำท่วม) และบางส่วนปรับไปทำการประมงเช่น การเลี้ยงกุ้ง และปลาอีกจำนวนหนึ่ง แต่พื้นที่สวนเหล่านี้ได้ลดลงไปอย่างมากในช่วงหลังน้ำท่วม โดยมีการเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่นา (จ้างรถแบ็คโฮลื้อสวนในอัตราชั่วโมงละ 800 บาท) เนื่องจากการฟื้นฟูหลังน้ำท่วมโดยการปลูกไม้ยืนต้นทำได้ช้า (ต้องรอดินไม้โตถึง 3-4 ปี) นอกจากนี้ หลังน้ำท่วมรัฐบาลเพื่อไทยได้ประกาศโครงการรับจำนำข้าวทุกเมล็ดซึ่งเริ่มต้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2554 ในราคาเกวียนละ 15,000 บาท จึงเป็นแรงจูงใจให้ชาวนาและชาวไร่ที่ลี้ภัยหนีมาปลูกข้าวกันอย่างกว้างขวาง

แต่เมื่อนโยบายจำนำข้าวทุกเมล็ดของรัฐบาลถูกวิพากษ์วิจารณ์ จนต้องปรับมาตรการเพื่อจำกัดวงเงินรับซื้อลงเหลือเพียงครอบครัวละ 3 แสนบาทและจำกัดไร่ละไม่เกิน 69 ไร่ ที่สำคัญคือ หลังการรัฐประหารในปี 2557 และการยกเลิกนโยบายจำนำข้าว ทำให้ชาวนาเริ่มกลับพื้นที่นาไปเป็นพื้นที่สวนบ้างแต่ไม่มากนัก แต่ที่เห็นได้ชัดคือ การเปลี่ยนพื้นที่นาข้าวมาเป็นนากุ้ง ในช่วงข้าวราคาถูกแต่กุ้งขาวราคาแพงในช่วง 1-2 ปี กล่าวคือ ราคาหน้าบ่อที่พ่อค้ามาเหมาซื้อกำหนดให้สูงถึงกิโลกรัมละ 200-300 บาท ซึ่งพบว่า นากุ้งได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ประมาณการว่ามีนากุ้งเกิดขึ้นใหม่ในตำบลลานตากฟ้าไม่น้อยกว่า 10 บ่อ

ตารางที่ 5 แสดงโครงสร้างอาชีพของครัวเรือนตำบลลานตากฟ้า

อาชีพ	ร้อยละ
เกษตรกร	19.3
รับราชการ	12.1
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	1.3
พนักงานบริษัทเอกชน	7.5
รับจ้างทั่วไป	36.0
ธุรกิจส่วนตัว	6.3
ค้าขาย	8.7
แม่บ้าน	7.0
อื่น ๆ	1.8
รวม	100.0

หมายเหตุ ข้อมูลจากการสำรวจหัวหน้าครัวเรือนร่วมกับโครงการตำบลเตรียมพร้อมจำนวนตัวอย่าง 1,214 ตัวอย่าง

ตารางที่ 6 แสดงโครงสร้างรายได้เฉลี่ยของครัวเรือนตำบลลานตากฟ้า

รายได้	ร้อยละ
น้อยกว่า 10,000 บาท	29.7
10,001 - 20,000 บาท	22.4
20,001 - 30,000 บาท	16.5
30,001 ขึ้นไป	34.6
รวม	100.0

หมายเหตุ ข้อมูลจากการสำรวจร่วมกับโครงการตำบลเตรียมพร้อมจำนวนตัวอย่าง 1,214 ตัวอย่าง

ตารางที่ 7 แสดงโครงสร้างอาชีพของครัวเรือนตำบลลานตากฟ้า: จำแนกรายหมู่

อาชีพหลัก	หมู่ 1	หมู่ 2	หมู่ 3	หมู่ 4	หมู่ 5
เกษตรกร	53.4	56.3	31.6	38.8	2.2
รับราชการ	3.4	2.1	8.8	4.1	17.1
พนักงานรัฐวิสาหกิจ	2.3	0.7	0	2.5	1.4
พนักงานบริษัทเอกชน	5.7	0	2.1	0.8	11.6
รับจ้างทั่วไป	15.9	34.5	40.4	31.4	11.2
ธุรกิจส่วนตัว	5.7	0	14	4.1	7.6
ค้าขาย	8.0	4.2	4.1	9.9	10.5
แม่บ้าน	3.4	2.1	8	8.3	8.9
อื่น ๆ	2.3	0	3	0	2.4

หมายเหตุ ข้อมูลจากการสำรวจหัวหน้าครัวเรือนร่วมกับโครงการตำบลเตรียมพร้อมจำนวนตัวอย่าง 1,214 ตัวอย่าง

การพิจารณาการถือครองที่ดินและการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยพิจารณาเฉพาะพื้นที่สหกรณ์ที่ดินคลองโยง ซึ่งมีชาวบ้านหมู่ที่ 2 ตำบลลานตากฟ้าเป็นสมาชิกอยู่ด้วย 50 ราย ที่ดินจำนวน 400 ไร่ (จำนวนทั้งหมดพื้นที่ 1,803 ไร่) ซึ่งมีการจัดสรรให้ครอบครัวละ 20 ไร่ในปี 2519 พบว่า ขนาดการถือครองที่ดินคือ 4-5 ไร่ เนื่องจากที่ดินถูกแบ่งให้แก่สมาชิกในครัวเรือนเพื่ออยู่อาศัยและทำกิน และเนื่องจากปัญหารายได้จากภาคเกษตรกรรมไม่เพียงพอ และจำนวนที่ดินมีจำกัดทำให้สมาชิกในครัวเรือนราว 2-3 คน ออกไปรับจ้างทั้งในชุมชนและนอกชุมชนโดยเฉพาะการรับจ้างในโรงงานแถบพุทธมณฑลสาย 4 (จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านหมู่ 2 พบว่า โรงงานที่ออกไปทำงานกันมากคือ โรงงานน้ำพริกเผาไทยแม่ประนอม และกะทิขาวเกาะ ส่วนทางฝั่งแม่น้ำตะวันตกมีผู้คนออกไปทำงานในบริษัทชาร์ป)

การสำรวจข้อมูลสมาชิกสหกรณ์บ้านคลองโยงยังพบอีกว่า ชาวบ้านร้อยละ 52.6 มีอาชีพหลักเป็นเกษตรกรที่หลากหลายอย่างมาก (กล่าวคือ ทำนา ผักชี นาบัว สวนผลไม้ และเลี้ยงปลา และพืชผักอื่น ๆ) และพบว่า มีแรงงานรับจ้างราวร้อยละ 35.9 ของแรงงานในครัวเรือน (แรงงานรับจ้างนอกพื้นที่ ร้อยละ 26.6 และในพื้นที่ ร้อยละ 9.3) นอกจากนั้น เป็นอาชีพค้าขาย รับราชการ ฯลฯ ซึ่งแสดงให้เห็นความหลากหลายในอาชีพอย่างมาก ที่เป็นเช่นนี้เพราะที่ดินทางการเกษตรมีสัดส่วนลดลงเนื่องจากประชากรเพิ่มขึ้นมากในช่วง 3-4 รุ่นคน² ดังนั้น ทางออกจึงมีสองแนวทางคือ การปรับการผลิตให้เข้มข้นบนที่ดินขนาดเล็ก และการทำงานรับจ้าง

ตัวอย่างการรับจ้างในภาคเกษตร คือ ครอบครัวพี่แก่ (เลขที่ 54/2 หมู่ 2 ตำบลลานตากฟ้า) มีสมาชิกรวม 6 คน คือ พ่อแม่ ตัวเอง ภรรยา และลูก 2 คน คนแรกเรียนอยู่ที่มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา ต้องจ่ายค่าเทอม 16,000 บาทต่อเทอม (ได้รับเงินกู้เพื่อการศึกษา) ต้องให้เงินไปเรียนวันละ 200 บาท ส่วนลูกคนที่สอง อยู่ ป. 4 ไปโรงเรียนวันละ 40 บาท ดังนั้น นอกจากทำนา พี่แก่จึงรับจ้างเก็บบัวซึ่งได้ค่าจ้าง 150 บาท เกือบทุกวัน (ทำงานราว 2-3 ชั่วโมง) นอกจากนี้พี่แก่และแฟนยังช่วยกันปลูกตะไคร้และผักชีฝรั่ง รายได้จากตะไคร้และผักชีเพียงพอสำหรับค่าใช้จ่ายในครัวเรือน และพอมีเงินเก็บสะสมยามฉุกเฉิน ซึ่งอยู่ได้เพราะทำนา 20 ไร่ โดยแบ่งเงินให้พ่อกับแม่ด้วยครึ่งละหมื่นบาท ส่วนพี่น้องคนอื่น ๆ หลังแต่งงานก็แยกครอบครัวออกไปอยู่ข้างนอก กรณีของพี่แก่เป็นการปรับตัวโดยการสร้างรายได้จากการรับจ้างในภาคเกษตรกรรม

การรับจ้างของคนในชุมชนที่มีแรงงานจำนวนมากพอสมควรก็คือ การเป็นแรงงานเกี่ยวกับเครื่องจักรการเกษตร เช่น รถเกี่ยว รถไถดิน การขับรถบรรทุกขนข้าวจากแปลงนาที่เก็บเกี่ยวไปยังโรงสี ซึ่งกิจการดังกล่าวนี้ต้องใช้แรงงานพอสมควร รถเกี่ยวคันหนึ่งจะต้องมีแรงงานอย่างน้อยสองคนคือ คนขับรถเกี่ยวและคนขับรถบรรทุก ดังเช่น กรณีของนายดิเรก ยอดศรีคำ ซึ่งมีรถเกี่ยวจำนวน 5 คัน (รถเทรลเลอร์บรรทุกรถเกี่ยว 1 คัน) รถขนข้าวสองคัน รถไถดินสองคัน เขามีลูกชายสองคนขับรถไถดินและคอยขับรถเทรลเลอร์เคลื่อนย้ายรถเกี่ยว แต่ยังคงต้องการแรงงานเพิ่มอีกไม่น้อยกว่า 10 คน ซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีฝีมือ ทักษะใน

²ชาวบ้านได้รับจัดสรรที่ดินจากนิคมสหกรณ์การเช่าซื้อที่ดิน ครัวเรือนละ 20 ไร่ ในปี 2518 จนถึงปัจจุบันหากแต่ครัวเรือนต้องแบ่งที่ดินแก่สมาชิกทุกคนในครัวเรือนก็จะไม่พอทำกิน เพราะจะเหลือเพียงคนละ 4-5 ไร่ เท่านั้น.

การใช้เครื่องมือ ช่อมได้กรณีรถเสียไม่มาก มีความรับผิดชอบ/ไว้วางใจได้ ไม่ทำงาน เพราะปัจจุบันมีการแข่งขันรับจ้างเกี่ยวข้าวกันมาก ดังที่ดิเรกกล่าวว่า “รถเกี่ยวเยอะแยะไปหมด มีรถมากกว่าข้าวในนาที่จะเกี่ยว จนต้องออกไปหากินแถบจังหวัดใกล้ ๆ หรือแม้กระทั่งการเคลื่อนย้ายไปอีสาน” พื้นที่แถบนี้มีรถเกี่ยวจำนวนมากทั้งในตำบลลานตากฟ้าและพื้นที่ใกล้เคียง จึงสามารถรองรับแรงงานได้ไม่น้อยทีเดียว

นอกจากนี้ การออกไปหารายได้จากทำงานรับจ้างในโรงงานเป็นอาชีพหลักอย่างหนึ่ง โดยโรงงานส่วนใหญ่อยู่ในแถบถนนพหลโยธินสาย 4 ปัจจุบันจึงมีรถโดยสารวิ่งรับส่งคนงานเข้าออกในช่วงเช้า-เย็น 2-3 คัน ชีวิตการขายแรงงานทั้งหมดจึงมีลักษณะแรงงานนอกระบบ กล่าวคือ มีการจ่ายค่าจ้างเป็นรายวันแต่จ่าย 2 สัปดาห์ 1 ครั้ง โดยส่วนใหญ่ได้ค่าจ้างวันละ 300 บาท ค่าทำงานล่วงเวลาอีกราววันละ 50-80 บาท

ตารางที่ 8 แสดงอาชีพของชาวบ้านเฉพาะหมู่ 2 ซึ่งเป็นสหกรณ์ที่ดินคลองโยงจำนวน 50 ราย

เกษตร		รับจ้าง		ค้าขาย		กิจการส่วนตัว		รับราชการ		อื่น ๆ	
ใน พื้นที่	นอก พื้นที่	ใน พื้นที่	นอก พื้นที่	ใน พื้นที่	นอก พื้นที่	ใน พื้นที่	นอก พื้นที่	ใน พื้นที่	นอก พื้นที่	ว่าง งาน	เรียน
45.11	7.52	9.27	26.57	2.26	1.25	0.25	0.25	1.25	2.5	1.5	2.26
1	4	3	2	6	8	9	9	8	5	7	6

ดังนั้นจะเห็นว่าชีวิตของคนเหล่านี้ต้องพึ่งรายได้นอกภาคเกษตรกรรมสูงโดยเฉพาะการเป็นแรงงานรับจ้างซึ่งทั้งหมดเป็นแรงงานรับจ้างนอกระบบที่ไม่ได้รับหลักประกันสังคมจากกฎหมายคุ้มครองแรงงาน

3. การพึ่งพิงทรัพยากรจากธรรมชาติและการเปลี่ยนแปลง การพิจารณาแหล่งอาหารต้องทำความเข้าใจผ่านบริบทด้านวิถีการผลิต ตามสภาพอาชีพและการทำมาหากินที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย รวมทั้งสภาพนิเวศของชุมชน และความเปลี่ยนแปลงด้านสาธารณูปโภค (การเดินทาง ถนนหนทาง ไฟฟ้า น้ำประปา ฯลฯ) ดังจะแบ่งให้เห็นถึงแหล่งอาหารในอดีตที่มีการเปลี่ยนแปลงของชุมชนไม่มากนัก และช่วงปัจจุบันที่มีการใช้เทคโนโลยีอย่างเข้มข้น วิถีชีวิตที่เปลี่ยนเป็นกึ่งคนงาน-กึ่งเกษตรกร กึ่งเกษตรกร-กึ่งผู้ประกอบการทางการเกษตรรายย่อย ฯลฯ

ท้องทุ่งแถบนี้เป็นเขตที่ลุ่มภาคกลางบริเวณปากแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์ ในอดีตเป็นทุ่งน้ำหลากที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งอาหารธรรมชาติ โดยเฉพาะปลาและสัตว์น้ำธรรมชาติ บริเวณนี้เป็นแหล่งหาปลาของชาวบ้านจากแดนไกลอีกด้วยลักษณะเด่นของที่ราบลุ่มภาคกลางบริเวณนี้ก็คือ น้ำจะพัดพาเอาความอุดมสมบูรณ์ของตะกอนดินชั้นดีสำหรับเป็นปุ๋ยของนาข้าว และอาหารของปลาธรรมชาติ วิธีการและเครื่องมือหาปลาซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนแถบนี้จึงมีความหลากหลายอย่างมาก การหาปลาธรรมชาติเคยเป็นอาชีพสำคัญอาชีพหนึ่งในอดีต แต่ปัจจุบันไม่มีผู้ใดสามารถยึดเป็นอาชีพได้แล้ว เพราะเมื่อมีการปรับสภาพพื้นดินเพื่อให้อุดมคดียกกับระบบการผลิตแบบเข้มข้นและเทคโนโลยีใหม่ ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อมีการเปลี่ยนมาทำนาหวานและใช้เทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่คือ เครื่องเกี่ยวข้าว รถไถดินหรือรถไถขนาดใหญ่ และเครื่องจักร

อื่น ๆ ทำให้ต้องปรับพื้นที่นาให้เสมอเท่ากันหมด เพื่อให้เครื่องจักรเดินได้สะดวก สภาพของนาในเขตภาคกลางจึงกลายเป็นผืนขนาดใหญ่ หนองน้ำในท้องทุ่งและผืนนาอันกว้างใหญ่บริเวณนี้ซึ่งแต่ก่อนเป็นพื้นที่สาธารณะที่ผู้คนสามารถใช้เป็นแหล่งอาหารและเข้าถึงได้แต่ปัจจุบันได้หายไปหมดแล้ว

ด้านการซื้อสิ่งของบริโภคในอดีตก็จะเป็นของซึ่งไม่สามารถผลิตได้ในชุมชน ช่วงต้นที่ยังไม่มีการออกไปค้าขายนอกชุมชน ชาวบ้านจะซื้อของใช้ในครัวเรือน เช่น น้ำตาล เกลือ พริกแห้ง หอม กระเทียม ฯลฯ จากเรือพ่อค้าแม่ค้าที่มาจากบางช้าง หรือที่อื่น ๆ การค้าขายทางเรือในชุมชนมีมาตั้งแต่ก่อนเริ่มขุดคลองเจ๊ก ทำให้การสัญจรทางเรือสะดวกขึ้น ราวหลังปี 2510 เป็นต้น ชาวบ้านหลายคนเริ่มผันมาเป็นพ่อค้าแม่ค้าเมื่อเอาของไปขายที่ตลาดน้ำร้อน หรือตลาดหัวรถไฟในกรุงเทพมหานคร เมื่อได้เงินแล้วพวกเขาก็จะซื้อข้าวของเครื่องใช้ อาหารการกินกลับมาที่บ้านด้วย ดังนั้น ชาวบ้านจึงสามารถซื้อของกินของใช้ในครัวเรือน เช่น กวยเตี๋ยว กาแฟ สามารถซื้อได้จากพ่อค้าแม่ค้าที่เป็นคนในชุมชนเหล่านี้ ส่วนยอ แห อุกรณ์จับปลา เกลือจากมูหลังคา จะซื้อจากพ่อค้าแม่ค้าเร่ทั้งคนไทย คนจีน คนมอญ จากมหาชัย และจากตลาดท่านา รวมทั้งจากบางช้าง ในราวปี 2525-26 การค้าขายทางเรือเริ่มหมดไปเพราะถนนตัดเข้ามาถึงหมู่บ้าน

ในอดีตคนในชุมชนที่ทำอาชีพค้าขายมีไม่กี่คน โดยการนำสินค้าจากในชุมชนขึ้นรถไฟไปขายข้างนอก จากนั้นก็ซื้อของจากข้างนอกเข้ามาขายในชุมชน การซื้อของกินของใช้จึงสามารถซื้อได้จากพ่อค้าแม่ค้าเหล่านี้เป็นส่วนใหญ่ ช่วงหลังที่มีการเดินทางด้วยถนนที่สะดวกสบายก็เริ่มมีรถขายสินค้าเข้ามามากขึ้นและคนในชุมชนที่ต้องการค้าขายก็ใช้เส้นทางทางบกมากขึ้น ปัจจุบันมีการใช้เส้นทางบกในการค้าขายเป็นหลักมีรถสินค้าเข้ามาขายถึงในชุมชนและคนในชุมชนเองก็เดินทางออกไปค้าขายข้างนอกมากขึ้น ร้านค้าในชุมชนก็มีมากขึ้นทั้งขายส่ง ขายปลีก ร้านอาหาร ร้านขนมหวาน ร้านสะดวกซื้อที่เปิดตลอด 24 ชั่วโมงที่อยู่ไม่ไกลจากชุมชน นอกจากนี้ ยังมีรถขายของประเภท “รถพุ่มพวง” ที่เปรียบเสมือนตลาดสดเคลื่อนที่มีอาหารสด เนื้อหมู เนื้อไก่ อาหารทะเล อาหารแห้งของใช้ในครัวต่าง ๆ ให้เลือกซื้อรวมทั้งกับข้าวสำเร็จรูป

5. ความสัมพันธ์ทางสังคมและกลุ่มองค์กรในชุมชน

5.1 การเปลี่ยนแปลงระบบค้าข้าว พ่อค้าข้าว และลูกนา ในยุคดั้งเดิม ระบบการค้าข้าวที่สำคัญก็คือ การเชื่อมโยงระหว่างชาวนากับโรงสีโดยผ่านพ่อค้าคนกลางหรือพ่อค้าข้าว พื้นที่ตำบลลานตากฟ้าและพื้นที่ใกล้เคียงมีโรงสีขนาดใหญ่ที่เป็นศูนย์กลางรับซื้อข้าว ซึ่งเจ้าของเป็นครอบครัวคนจีนอพยพและสามารถสะสมความมั่งคั่งจากการค้าขายและการสร้างความสัมพันธ์กับเจ้านายในการดูแลการใช้ประโยชน์ที่ดินที่มีการจับจองโดยเป็นผู้เก็บค่าเช่านาหรือที่เรียกว่า นายกองนา ทำให้สามารถสะสมที่ดินได้เป็นจำนวนมากและร่ำรวยมาจนถึงปัจจุบัน

ในระยะต้นผลผลิตของชาวนาบริเวณนั้นจะถูกขายสู่โรงสี โดยผู้ที่เป็นพ่อค้าคนกลางในระบบค้าข้าวก็คือ พ่อค้าคนจีนที่เคยอพยพเข้ามาเป็นแรงงานในการขุดคลองแล้วปักหลักอยู่ในพื้นที่บุกเบิกใหม่ สำหรับชาวนาในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าหมู่ 1-3 จะขายข้าวให้กับคนจีนที่ปักหลักตั้งถิ่นอยู่ที่ปากคลองชัยคันท์หรือที่ชาวบ้านเรียก “คลองเจ๊ก” ซึ่งพ่อค้าข้าว 3 รายในพื้นที่ปากคลองเจ๊กสามารถสะสมทุนจนตั้งโรงสีได้เอง ในราวปี 2519 ซึ่งมีการปรับปรุงระบบชลประทานจนสามารถปลูกข้าวพันธุ์ กข. ได้ปีละ 2-3 ครั้ง กลุ่มพ่อค้าคน

จีนพัฒนาธุรกิจการรับซื้อข้าว ปล่อยเงินกู้ และสินค้าเพื่อการผลิตข้าวผ่านระบบ “ตกเขียว” จนสามารถเข้ามามีบทบาทในเชิงธุรกิจและการเมืองกล่าวคือ ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านและกำนัน ตระกูลดั้งเดิมที่เคยเป็นผู้อุปถัมภ์จึงค่อย ๆ หมดอำนาจและบทบาทในหมู่บ้านลงเพราะครอบครัวเป็นหนี้สินรุงรังจากการทำนาและมีลูกมาก และไม่สามารถเข้าไปหาประโยชน์จากระบบการผลิตแบบใหม่ได้

อย่างไรก็ดี ระบบการค้าข้าวที่เคยผูกขาดอยู่ที่เจ้าแค่เพียงรายเดียว แต่เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงในชุมชนในหลายๆ มิติ ทำให้ระบบเจ้าเก่าแก่ข้าวและปัจจัยการผลิตที่ผูกขาด ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์และอยู่ในระบบแลกเปลี่ยนกับชาวนาต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วย อาทิ ชุมชนคลองเจ๊กปัจจุบันมีผู้เป็นเจ้าของเทคโนโลยีสมัยใหม่ (รถเกี่ยวข้าว รถไถนาขนาดใหญ่ ฯลฯ) ไม่น้อยกว่า 5-6 เจ้าของ ดังที่เจ้าของรถเกี่ยวข้าวท่านหนึ่งกล่าวว่า “เดี๋ยวนี้แย่งกันเกี่ยว แย่งกันซื้อข้าว” ตัวอย่างเช่น นายดิเรก ยอดศรีคำ ปัจจุบันเป็นเจ้าของรถเกี่ยวข้าวจำนวน 5 คัน (ราคารถคันละ 2.5 ล้านบาท) รถดีดีนอีก 2 คัน (ราคาคันละ 2 ล้านบาท) และมีรถแทรกเตอร์สำหรับขนรถเกี่ยวและรถดีดีนอีก 2 คัน รถบรรทุก 10 ล้อ 1 คัน รถบรรทุก 6 ล้ออีก 1 คัน ฯลฯ มูลค่าทรัพย์สินที่ลงทุนเกือบๆ 20 ล้านบาท เขาสะสมทุนมาจากครอบครัวช่างเครื่องยนต์ พ่อแม่มีนาเพียง 20 ไร่ ในขณะที่มีลูก 6 คน แต่เขาสามารถสร้างรายได้จากรถเกี่ยวและรถดีดีนจนกลายเป็นผู้ที่มีฐานะดีมากของหมู่บ้านคนหนึ่ง สามารถซื้อนาเพิ่มหลายแปลงจนมีที่นาราว 200 ไร่ในปัจจุบัน เขากลายเป็นผู้ที่มีลูกค้าเกี่ยวข้าว ดีดีนมากที่สุดในพื้นที่ แต่ดิเรก ไม่สามารถสร้างตนเองเป็นผู้อุปถัมภ์ที่มีลูกน้องในเครือข่ายที่สามารถให้ความคุ้มครองและไม่อาจขอสั่งตอบชาวบ้านได้ (เช่น ขอคะแนนเสียง) ความสัมพันธ์ดูจะโน้มเอียงไปในทิศทางของการแลกเปลี่ยนเชิงธุรกิจ หรือเป็นความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่า

จากการสัมภาษณ์ ไม่พบว่า ดิเรกปล่อยเงินกู้ ปล่อยปู้ย ยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ ทั้ง ๆ ที่เขามีศักยภาพมากพอที่จะดำเนินธุรกิจแบบตกเขียว ดังนั้น สภาพการทำนาแบบ “ตกเขียว” อาจกลายเป็นอดีตเมื่อแหล่งเงินกู้ต่าง ๆ ได้เข้าสู่หมู่บ้านมากมาย การซื้อปู้ย ยาปราบศัตรูพืช ฯลฯ หรือปัจจัยการผลิตอย่างอื่นทำได้ง่าย เพราะมีร้านค้าเกิดขึ้นมากมาย ใครมีเงินก็ไปซื้อได้ ไม่มีเงินก็กู้กองทุน สหกรณ์ ธกส. ฯลฯ คนที่มีอิทธิพลต่อชาวบ้านจึงไม่ใช่พ่อค้าข้าว เจ้าของโรงสี แต่คือ คนที่เป็นผู้บริหารกองทุนต่าง ๆ หรือเชื่อมโยงเข้ากับเครือข่ายทรัพยากรเหล่านี้ พ่อค้าข้าวกับชาวนาสัมพันธ์กันในรูปแบบใหม่ ๆ เช่น พ่อค้าข้าวต้องมาง้อขอซื้อใบประทวนจากชาวนา

เทคโนโลยีและปัจจัยการผลิตต่าง ๆ สามารถเข้าถึงชุมชนได้อย่างสะดวกเนื่องจากการพัฒนาถนนหนทาง ด้วยงบประมาณพัฒนาท้องถิ่นขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนตำบล เทศบาล ฯลฯ ซึ่งเกิดจากนโยบายการกระจายอำนาจในทศวรรษ 2540 ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ทำให้ผู้ที่เป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตรายใหญ่สามารถพัฒนาตัวเองขึ้นมารับจ้างในกระบวนการผลิตได้อย่างหลากหลาย และเจ้าของปัจจัยการผลิตเหล่านี้ได้พัฒนาทำธุรกิจรับซื้อข้าวเพื่อขายให้แก่โรงสีด้วย ชาวนาสามารถที่จะเลือกขายข้าวได้หลากหลายด้วยเช่นกัน เหตุผลอีกประการหนึ่งคือ ชีวิตการทำมาหากินมีหลายทางเลือก ทั้งการประกอบการรายย่อย การขายแรงงานรับจ้าง ฯลฯ ซึ่งเป็นชีวิตที่ต้องสร้างความสัมพันธ์ในพื้นที่ใหม่ ๆ เช่น พ่อค้าดอกบัวต้องรู้จักเจ้าของแผงในตลาดปากคลองตลาดไม่ใช่เจ้าเก่าแก่ในหมู่บ้านอีกต่อไป ฯลฯ เหล่านี้

จึงล้นทำให้ชีวิตของผู้คนในชุมชนไม่ได้อยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ในชุมชนแบบเดิม ระบบอุปถัมภ์ และความสัมพันธ์บนขนบธรรมเนียมแบบเดิมไม่ได้ครอบคลุมชีวิตของชาวบ้านอีกต่อไป

5.2 ความสัมพันธ์ของผู้คนในระบบการผลิต ความเปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยีการผลิตส่งผลให้ระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในระบบการผลิตเปลี่ยนไป การลงแขกดำนา เกี่ยวข้าว นวดข้าว ก็หายไปอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้แรงงานร่วมกันแต่อย่างใด ในยุคที่ไม่มีรถเกี่ยว หรือรถเกี่ยวที่ยังเป็นรถนวดตัวยังมีความจำเป็นที่ชาวบ้านยังต้องมาลงแขกช่วยกัน แต่ในเมื่อเทคโนโลยีสามารถจัดการทดแทนแรงงานได้หมดในราคาจำนำที่ไม่แพง หรือในราคาที่ผู้คนคำนวณได้ว่า ใช้เวลาไปทำอย่างอื่นคุ้มค่ากว่า หรือบางทีก็คำนวณผลดีว่ามันสบายกว่า เช่น จำนำรถเกี่ยวข้าวหรือทำนาทางโทรศัพท์เพื่อใช้เวลาไปทำงานในโรงงานเนื่องจากทำงานในห้องแอร์

แต่อย่างไรก็ดี ยังพบว่าชาวบ้านบางกลุ่มก็ยังมีลักษณะลงแรงกันทำงาน เช่น การลงแขกในการหว่านข้าว พ่นยาปราบศัตรูพืช และหว่านปุ๋ย โดยร่วมลงแรงกันทำนาให้เสร็จเป็นแปลง ๆ ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันไป แต่มักจะเป็นกลุ่มราว ๆ 5-10 คน การลงแขกในลักษณะดังกล่าวนี้ใช้เวลาไม่มาก เช่น นาจำนวน 20 ไร่ อาจใช้เวลาชั่วโมงเดียว ซึ่งไม่ได้มีสภาพการลงแขกแบบเดิม เช่น ดำนา 20 ไร่ ต้องมีคนมาลงแขกไม่น้อยกว่า 30 คน จึงจะดำเสร็จได้ในเวลา 1 วัน วิธีการลงแขกก็มักมีการเลี้ยงกันในช่วงหลังจากที่ทำงานเสร็จ ซึ่งโดยปกติมักจะเป็นของมีนเมา นอกจากนี้ อาจจะมีความสัมพันธ์ในเชิงการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในการหยิบยืมปัจจัยการผลิต ท่อวัดน้ำ รถไถ รถขนของ ฯลฯ เพราะบางครั้งอาจมีการชำรุดหรือไม่พอใช้งาน ในมิติเหล่านี้ก็ยังพอมีให้เห็นในหมู่เครือญาติและเพื่อนฝูงที่สนิทสนมกัน โดยภาพรวมแล้ว การทำนาในปัจจุบันแทบไม่ได้มีระบบลงแขกเหลือเพียงบางมิติหรือบางส่วนเลี้ยวของกระบวนการผลิตเท่านั้น เรื่องพิธีกรรมในการทำนาจึงสูญหายไปหมดสิ้น เช่น ไม่มีพิธีทำขวัญข้าว พิธีนำข้าวเข้าลาน ฯลฯ การทำนาไม่มีการดูฤกษ์ยาม ทุกคนล้วนพูดเหมือน ๆ กันว่า “ฤกษ์ยามที่ดีคือ ปลูกและเกี่ยวให้ตรงกับเกณฑ์การรับจำนำข้าว อย่าให้คาดเคลื่อนได้”

กลุ่มและองค์กรชุมชน

ชีวิตทางเศรษฐกิจแบบใหม่ชาวบ้านไม่ได้ต่อสู้แบบปัจเจกบุคคลเพื่อดิ้นรนหารายได้ให้ครัวเรือนแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ได้อาศัยการสร้างกลไกทางสังคมผ่านการจัดรูปแบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนแบบใหม่ ๆ ขึ้นมา ดังจะเห็นได้ว่าเกิดกลุ่มและองค์กรในชุมชนใหม่ ๆ ขึ้นมาอย่างมากมายและกลายเป็นความสัมพันธ์ที่เข้ามาช่วยเกื้อหนุนให้สภาพการดำรงชีพสามารถอยู่ได้ กรณีศึกษาแห่งนี้พบว่า บ้านคลองโยงก็เหมือนดังชุมชนโดยทั่วไปที่มีกลุ่มก่อนมากมายเกิดขึ้น โดยการสนับสนุนจากภาครัฐและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO)

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงวิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 และกระแสการปฏิรูปการเมือง การสร้างการเมืองภาคประชาชนหรือประชาสังคม การเติบโตของแนวคิดเรื่องประชาคมในภาครัฐ ทำให้เกิดการดำเนินโครงการพัฒนาที่เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน และเป็นเงื่อนไขให้เกิดการรวมกลุ่มขยายตัวอย่างกว้างขวาง การเข้าไปสังกัดในกลุ่มองค์กรที่รัฐสนับสนุน ที่สำคัญคือ มีลักษณะแตกต่างไปจากการสังกัดกลุ่ม

องค์กรในอดีต กล่าวคือ ไม่ได้มีลักษณะเป็นแบบกลุ่มที่จัดตั้งและควบคุมโดยรัฐ ภาพของกลุ่มองค์กรที่มีบทบาทเพียงจัดแถวเตรียมต้อนรับข้าราชการชั้นสูงเริ่มหายไปแล้ว นอกจากนี้ ผลจากวิกฤติเศรษฐกิจได้นำมาสู่การดำเนินโครงการลงทุนทางสังคม (SIP) ที่เข้าไปส่งเสริมชุมชนผ่านโครงสร้างสนับสนุนการรวมกลุ่ม

หลังจากโครงการลงทุนเพื่อสังคม การเกิดขึ้นและบทบาทขององค์กรมหาชน เช่น สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) สำนักงานเสริมสร้างสุขภาวะ (สสส.) ฯลฯ ซึ่งมีงบประมาณที่ได้จากสัดส่วนของการจัดเก็บภาษีบาปร้อยละ 2 (ภาษีเหล้าและบุหรี่) ทำให้มีงบประมาณราวปีละ 3,000-4,000 ล้านบาท ซึ่งทำให้การส่งเสริมและสนับสนุนงานพัฒนาองค์กรชุมชนขยายตัวอย่างกว้างขวาง กลุ่มและองค์กรในชุมชนเหล่านี้จึงไม่ได้มีสภาพเหมือนกลุ่มจัดตั้งและกำกับของรัฐเหมือนในอดีต แต่กลุ่มเหล่านี้มีบทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสรรทรัพยากรซึ่งเป็นงบประมาณที่มากับโครงการลงทุนเพื่อสังคม และกลุ่มเหล่านี้ต่อมาได้พัฒนาต่อยอดในการดำเนินกิจกรรมผ่านโครงการที่รัฐเข้ามาสนับสนุน ซึ่งสอดคล้องกับการเกิดฐานคิดเรื่ององค์กรประชาสังคม กล่าวคือ ภาครัฐได้ปรับบทบาทที่เดิมการกระจายทรัพยากรและงบประมาณผ่านระบบราชการมาสู่องค์กรประชาสังคม ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นภาคีในการทำงานพัฒนาชุมชน ดังจะพบว่า มีกฎหมาย ระเบียบออกมารองรับให้พื้นที่เหล่านี้เป็นพื้นที่ทางการและมีความชอบธรรมในการแสดงบทบาท ในชุมชนคลองโยงตั้งแต่หลังปี 2540 มีการจัดตั้งกลุ่มกองทุนสวัสดิการ และกลุ่มส่งเสริมอาชีพต่าง ๆ ที่ทำงานภายใต้การหนุนเสริมขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ พอช. และ สสส. และประกาศชุมชนอยู่ดีมีสุข เป็นชุมชนสุขภาวะ อยู่ในโครงการจัดทำบัญชีรายจ่ายครัวเรือนที่สนับสนุนโดย สสส. ฯลฯ และในปี 2550 ได้มีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชน ตาม พ.ร.บ. สภาองค์กรชุมชน พ.ศ.2550 จนถึงปี 2554 มีการจัดตั้งสภาองค์กรชุมชนทั่วประเทศไปแล้วราว 2,000 ตำบล

1. กลุ่มสนับสนุน จัดตั้งโดยรัฐ ในปัจจุบันหน่วยงานราชการเข้าไปจัดตั้ง ส่งเสริมกลุ่มองค์กรในพื้นที่ชุมชนต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง พื้นที่ตำบลลานตากฟ้าก็อยู่ภายใต้โครงกรอบตามแผนผังดังกล่าว แต่กลุ่มองค์กรเหล่านี้จะมีความเข้มแข็งแค่ไหน อย่างไร อาจต้องพิจารณาโดยการประเมินให้ได้ภาพชัดเจน โดยเบื้องต้นจะลองให้ภาพว่าองค์กรเหล่านี้เข้าไปสัมพันธ์กับผู้คนข้างล่างอย่างไรบ้าง

ในส่วนของการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทยได้มีส่วนงานที่เข้าไปจัดกลุ่มองค์กรที่สำคัญทั้งในส่วนของงบประมาณประจำ และความรับผิดชอบในการดูแลประสานงานติดตามนโยบาย เช่น โครงการ SML ที่เริ่มต้นมาตั้งแต่รัฐบาลทักษิณ ชินวัตร ที่พบว่าในทุกหมู่บ้านได้รับการสนับสนุนหมู่บ้านละ 3 แสนบาท โดยมีการตั้งคณะกรรมการซึ่งในช่วงต้นก่อนรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 มีระเบียบห้ามไม่ให้ผู้ใหญ่บ้านกำนันเข้ามาเป็นประธานและกรรมการ และมีการเปลี่ยนแปลงในภายหลังรัฐประหาร (เช่นเดียวกับกองทุนหมู่บ้านละล้านบาท) งบประมาณที่ลงมาในแต่ละหมู่บ้านส่วนใหญ่จะนำไปใช้ดำเนินโครงการคล้ายกัน พิจารณาเฉพาะในหมู่ 2 งบประมาณปีที่ 1 และ 2 นำมาซื้อเครื่องพ่นยาและเครื่องหว่านปุ๋ย ซึ่งเครื่องมือส่วนใหญ่ใช้งานไม่ได้ สูญหายและบางเครื่องอยู่ที่บ้านชาวบ้านในเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้านเก่า (ซึ่งปัจจุบันลูกชายเป็นผู้ใหญ่บ้านสืบทอดต่อ) งบประมาณปีที่ 3 นำมาซื้อโต๊ะ เก้าอี้ เต้นท์ เพื่อให้ชาวบ้านเข้าไปจัดงานต่าง ๆ จากพบว่าปัจจุบันไม่มีการให้ยืมแล้วเนื่องจากชำรุดเสียหาย มีส่วนที่ดีเหลืออยู่ไม่มาก โดยเก็บไว้ที่ศูนย์เรียนรู้ชุมชนหมู่ 2 งบประมาณครั้งสุดท้ายที่ลงมาในปี 2554 ก่อนน้ำท่วมใหญ่ช่วงปลายปี มี

การจัดประชาคมโดยได้ข้อสรุปว่า จะนำเงินมาซื้อพันธุ์ข้าวแล้วให้ชาวนายืมแบบหมุนเวียนโดยคืนเป็นเงิน แต่ได้รับแจ้งว่า ‘ผิวดัตถุประสงค์’ จึงมีการปรับโครงการตามคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ โดยให้ปรับโครงการเป็นจัดซื้อรถแบ็คโฮขนาดเล็ก หลังจากซื้อมายังไม่ได้ใช้งานและตั้งไว้ที่บ้านผู้ใหญ่ในฐานะประธานฯ ก็เกิดอุทกภัยน้ำท่วมใหญ่ จนกระทั่งน้ำลดจึงมีการหางบประมาณมาซ่อมแซม แต่เมื่อซ่อมแล้วก็ไม่มีการให้บริการเพราะไม่มีใครขับได้

ในส่วนการหนุนเสริมโดยกรมการพัฒนาชุมชนที่สำคัญก็คือ การจัดตั้งและอบรมกลุ่มอาชีพ อดีตส.อบต.ท่านหนึ่งกล่าวว่า ตำบลลานตากฟ้าจัดให้มีการอบรมกลุ่มแม่บ้านบ่อยมาก แต่เมื่อจัดอบรมแล้วกลุ่มกลับไม่ค่อยมีกิจกรรมต่อเนื่องให้เห็น อย่างไรก็ตาม ในการพัฒนาอาชีพก็มีการสนับสนุนอุปกรณ์ต่าง ๆ เมื่อกลุ่มไม่สามารถดำเนินกิจกรรมก็มักจะตกอยู่แก่หัวหน้ากลุ่ม หรือผู้ที่มีบทบาทประสานงานกับทางเจ้าหน้าที่ นอกจากนี้ เมื่อรัฐบาลยังลักษณะประกาศกองทุนพัฒนาสตรียังมีงบประมาณลงมาแต่ละหมู่บ้าน ละ 3 หมื่นบาท เพื่อให้สตรีรวมกลุ่มและเสนอกิจกรรมเพื่อกู้เงินดังกล่าวมาดำเนินกิจกรรมแบบไม่มีดอกเบีย

โครงการหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้า มีการจัดตั้งกลุ่มผลิตทองม้วน แต่ก็ไม่ได้มีการพัฒนาการผลิตให้สามารถขายเป็นอาชีพได้ เป็นเพียงกิจกรรมที่ทำเมื่อมีงานนิทรรศการของหน่วยงานราชการต่าง ๆ เพื่อโชว์มากกว่าจะสามารถพัฒนาเป็นอาชีพที่สร้างรายได้ ส่วน OTOP อื่น ๆ มีลักษณะเป็นการส่งเสริมผู้ประกอบการ คือ ผลิตภัณฑ์น้ำจิ้มลูกชิ้น และผู้ประกอบการอีกรายหนึ่งคือน้ำจิ้มสุกี้

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านโหนดชุมชนคลองโยง-ลานตากฟ้า ซึ่งเป็นกลุ่มชาวนาที่เป็นสมาชิกสหกรณ์ที่ดินคลองโยง พื้นที่โหนดชุมชนแห่งแรกของประเทศไทยที่มอบโดยรัฐบาลอภิสิทธิ์ในต้นปี 2554 จัดตั้งโดยจดทะเบียนในปี 2556 เพื่อให้รับความช่วยเหลือจากหน่วยงานรัฐได้ กลุ่มดังกล่าวนี้จัดตั้งอย่างไม่เป็นทางการก่อน โดยดำเนินกิจกรรมปลูกข้าวปลอดสารและผักปลอดสาร หลังจากกลุ่มเข้มแข็งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ เช่น การอบรมให้ความรู้โดยสำนักงานพัฒนาที่ดินจังหวัด รวมทั้งการหนุนเสริมด้านวัสดุอุปกรณ์ในการทำน้ำหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ฯลฯ การช่วยเหลือในด้านบรรจุกัญชีจากพัฒนาชุมชนโดยยกระดับผลิตภัณฑ์ข้าวเป็นสินค้า OTOP สำนักงานพลังงานจังหวัดดำเนินการติดตั้งแผงโซลาร์เซลล์เพื่อนำพลังงานไฟฟ้ามาใช้ในระบบโรงสีข้าว ฯลฯ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนดังกล่าวด้านหนึ่งจึงเป็นความพยายามแสวงหาทางออกจากการผลิตข้าวในระบบตลาดปกติ คือ ผลิตข้าวคุณภาพต่ำและประสบกับปัญหาราคาข้าวตกต่ำโดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลังการยกเลิกนโยบายจำนำข้าว ซึ่งราคาข้าวเปลือกความชื้น 15% เหลือเพียงตันละ 7,200 บาทเท่านั้น (การเกี่ยวข้าวสดจากนาซึ่งมีความชื้นราว 26% จากถูกหักเปอร์เซ็นต์ราคาข้าวจึงเหลือราวแค่ 6,000 บาทเท่านั้น) การแสวงหาทางออกในมติดังกล่าวนี้นจึงมีข้อจำกัดค่อนข้างสูง

กรณีการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านละล้านในตำบลลานตากฟ้าก็เหมือนกับพื้นที่ทั่วไปที่มีจำนวนเงินลงมาเหมือน ๆ กัน แต่ในด้านการบริหารจัดการโดยรวมเงินส่วนใหญ่จะไปค้างอยู่ที่ชาวบ้าน แต่ก็มีการคืนกันในทางบัญชี เมื่อจ่ายดอกเบี้ยแล้วก็หมุนกลับไปโดยการทำสัญญากู้ใหม่ กรณีที่ไม่มีเงินมาคืนก็มีการตั้งโต๊ะให้กู้ยืมชั่วคราวโดยคิดดอกเบี้ยสูง เรื่องเช่นนี้ดูเหมือนจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยทั่วไป แต่อย่างไรก็ดี เราก็ต้อง

มองเห็นว่า งบประมาณเหล่านี้ได้ลงไปถึงชาวบ้าน แม้จะมีคำถามในเรื่องของความยั่งยืน และปัญหาการเข้าถึงที่มักจะอยู่ในแวดวงเครือข่ายของผู้นำก็ตาม

2. องค์การจัดตั้งนอกภาครัฐในพื้นที่ ประกอบด้วยหลายกลุ่ม ดังนี้

2.1 *กลุ่มรับจ้างทำนา* อาชีพสำคัญที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณ 7-8 ปีที่ผ่านมาเอง คือ การรับจ้างทำนา ซึ่งเป็นที่มาของคำกล่าวที่ว่า “ทำนาทางโทรศัพท์” กล่าวคือ เจ้าของนาสามารถทำนาได้โดยมีโทรศัพท์เพียงเครื่องเดียว (แต่ที่สำคัญต้องมีเงินจ่ายค่าจ้าง) การจ้างทำนาจะเป็นบางส่วนหรือจ้างทำทั้งหมด แต่เจ้าของนาที่เป็นคนภายนอกและซื้อนาโดยทำนาไม่เป็นจึงจำต้องว่าจ้างทำนาทั้งหมดมีเพียง 2-3 รายเท่านั้น แต่หากเป็นชาวนาที่อยู่ในพื้นที่มักจะเลือกจ้างบางส่วน เราอาจจะแบ่งกลุ่มรับจ้างตามลักษณะงานที่ทำดังนี้

2.2 *กลุ่มรับจ้างทำเทือก (เตรียมดิน)* คือกลุ่มรับจ้างในขั้นตอนการเตรียมแปลงนาก่อนหว่านหรือปักดำกรณีที่ใช้รถดำนาหรือการทำนาโยนซึ่งนาแบบหลังนี้มีจำนวนไม่มากนักในพื้นที่ การรับจ้างมักจะเป็นการรับช่วงจากที่เจ้าของนาได้จ้างรถมาตีดินแล้ว หรือบางรายอาจจ้างไถด้วยเพราะหากตีดินทุกปีจะทำให้ดินไม่ดีเนื่องจากรถตีดินไม่ได้กลับหน้าดินแบบการไถนา ดังนั้น ชาวนาที่จ้างรถตีดินจึงนิยมไถนาสลับบ้าง 2-3 ฤดูกาลต่อครั้ง ในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้ามีกลุ่มที่รับจ้างทำเทือก 2 กลุ่ม คือกลุ่มของบุญเทิด ยอดศรีคำ และไมตรี ด้วงโสน ซึ่งรวมกันทำเป็นทีม ๆ ละ 4-5 คน แต่ก็มีกลุ่มในพื้นที่ใกล้เคียงอีกหลายกลุ่มที่พร้อมจะข้ามพื้นที่เข้ามารับจ้างทำงานเพราะการเคลื่อนย้ายทำได้ง่าย ในการทำงานสมาชิกแต่ละคนต้องมีการไถเดินตามที่มีคุณภาพดี เครื่องยนต์แรงและสามารถใช้งานหนักได้ มีอุปกรณ์ในการเตรียมเทือกพร้อม คือ รถกระแทะสำหรับขนย้ายรถไถ ฝานไถ คราด กล้องไม้สำหรับปรับดิน ลากร่องน้ำ เหล่านี้คืออุปกรณ์ขั้นต่ำ อัตราค่าจ้างไร่ละ 120 บาท แต่หากแหวกร่องนำด้วยราคาจะเพิ่มเป็น 180 บาทต่อไร่ ซึ่งราคาดังกล่าวนี้อาจจะสูงหรือต่ำเกินไปขึ้นอยู่กับพื้นที่และสภาพดิน แต่ถ้าหากเจ้าของนาจ้างคนรับจ้างทำนา 4-5 คน จะใช้เวลาไม่เต็มวันก็แล้วเสร็จ เฉลี่ยจึงมีรายได้วันละราว 500-600 บาทต่อคน แต่การรับจ้างก็ไม่ได้มีทุกวัน จากการสอบถามทีมต่าง ๆ ประมาณว่า มีรายได้ประมาณ 10,000-15,000 บาทต่อเดือน ช่วงงานมาก ๆ ก็อาจจะได้มากกว่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วงที่ยังมีโครงการจำนำข้าวจะมีว่าจ้างมาก แต่เมื่อหมดยุคจำนำข้าวเจ้าของนาไม่รับเร่งทำนารวมทั้งต้องการลดต้นทุนด้วย ส่งผลให้การจ้างทำเทือกลดลงไปอย่างชัดเจน รวมทั้งการว่าจ้างรถตีดินก็น้อยลงโดยเจ้าของนาหันกลับมาไถเอง ทำเทือกเองกันมากขึ้น

อย่างไรก็ดี ในช่วงหลังการประกาศยกเลิกโครงการจำนำข้าว ชาวนาหันมาลดต้นทุนโดยการทำ “น่ายาต่อซัง” หรือ “นาล้มตอ” กล่าวคือ หลังการเกี่ยวข้าวก็จะใช้รถไถเดินตาม หรือจ้างรถเกี่ยวยาต่อซังให้ราบแล้วให้แตกหน่อขึ้นมาใหม่โดยไม่ต้องเตรียมดินและหว่านข้าวลงไปใหม่ กลุ่มรับจ้างเหล่านี้ได้สร้างงานให้กับตนเองโดยปรับแต่งรถไถโดยพ่วงใส่ล้อยางเข้าไป 5-6 เส้น และรับจ้างยาต่อซังไร่ละ 100 บาท พื้นที่นาราว 20 ไร่ ทีมงานที่มีรถ 4-5 คันสามารถทำเสร็จได้ภายในเวลาไม่เกิน 3 ชั่วโมง

2.3 *กลุ่มรับจ้างหว่านข้าว หว่านปุ๋ย พ่นยา และตัดข้าวดีด* กลุ่มนี้เป็นกลุ่มใหญ่และมีหลายทีม ในตำบลลานตากฟ้ามีทีมใหญ่ที่ชัดเจนจำนวน 4 ทีม แต่ละทีมมีสมาชิกราว 15-16 คน สมาชิกกลุ่มแต่ละคนจะต้องมีอุปกรณ์ที่สำคัญคือ เครื่องหว่านข้าว (ซึ่งใช้หว่านปุ๋ยได้ด้วย) เครื่องพ่นยาฆ่าแมลง และยาฆ่าหรือ

คุมหญ้า อุปกรณ์ที่จะต้องมีคุณภาพดีเพื่อการใช้งานหนัก พวกเขาจะไม่ใช้เครื่องเงินแดงเพราะบอบบาง พังง่าย เครื่องที่มีคุณภาพดีต้องเป็นเครื่องญี่ปุ่นแต่มีราคาแพง ของใหม่ตัวละ 15,000 – 16,000 บาท ดังนั้นจึงนิยมไปหาซื้อของเก่ามาซ่อมเพื่อใช้งาน คนเหล่านี้จึงต้องมีคุณสมบัติสำคัญคือ เป็นช่างที่พอจะมีทักษะในการซ่อมเครื่องมือได้เอง สมาชิกรายหนึ่งกล่าวว่า “หากเครื่องเสียแล้วต้องไปหาช่างซ่อมไม่ทันกินแน่”

นอกจากความรู้ด้านช่าง คนที่จะมาทำงานรับจ้างเช่นนี้ได้ก็ต้องมีร่างกายที่แข็งแรง เพราะถึงปุ๋ยและยาบรรจรรว 25 ลิตรสามารถบรรจปุ๋ยเม็ดได้ 25 ก.ก. ตัวเครื่องก็หนักราวๆ 15 ก.ก. ส่วนการหว่านข้าวก็ใส่ข้าวราว ๆ 25 ก.ก. แต่เป็นข้าวเปียกจึงหนักเพิ่มอีก 4-5 ก.ก. ดังนั้น เมื่อถามสมาชิกกลุ่มว่าจะทำได้นานแค่ไหน พวกเขายกบอกว่า “ทำงานถึงอายุ 40 กว่าๆ ก็น่าจะต้องเลิกแล้วเพราะใช้ร่างกายหนักมาก” สำหรับค่าตอบแทนที่ได้รับเฉลี่ยประมาณคนละ 10,000 บาทต่อเดือน (ขึ้นลงตามปริมาณงานและราคาข้าว) ช่วงข้าวแพงเจ้าของนาที่จ้างมากเพราะอยากทำเร็วๆ แต่เมื่อข้าวถูกลงงานก็หดหายไปตามสภาพ ราคารับจ้างก็คือ ไร่ละ 50 บาท ราคานี้เจ้าของออกน้ำมันเอง แต่ถ้าเหมารวมน้ำมันด้วยไร่ละ 60 บาท ราคาเดียวกันทั้งหว่านข้าว หว่านปุ๋ยและพ่นยา ส่วนการตัดข้าวดีดรวมทั้งตัดใบข้าวราคาไร่ละ 100 บาท ในการทำงานที่มึงงานจะนัดรวมพลกันเวลา 6 โมงเช้าของทุกวัน เมื่อมาถึงครบก็นั่งมอเตอร์ไซด์ไปยังแปลงนา แต่กรณีที่ออกไปรับจ้างต่างพื้นที่เจ้าของนาจะขับรถปิกอัพมารับ-ส่ง ในแต่ละวันจะทำงานสองรอบคือ รอบเช้าจะทำงานถึง 9 โมงเช้า ส่วนภาคบ่ายออกทำงานราวบ่าย 3 โมง แต่ละช่วงอาจทำงาน 2-3 แปลง ขึ้นอยู่กับขนาดของแปลงนา พื้นที่ราว 30 ไร่ สามารถทำให้เสร็จได้ในเวลาราว 1 ชั่วโมงโดยที่ทีมงานราว 10 คน

2.4 กลุ่มแรงงานรับจ้างผู้หญิง กลุ่มนี้มีลักษณะงานที่แตกต่างไปจาก 2 กลุ่มที่กล่าวมา คือ เป็นแรงงานไร้ฝีมือ ไม่ต้องการความรู้ด้านเครื่องจักรหรือเครื่องมือการเกษตร และมีลักษณะของการจ้างงานแบบรายวันหรือรายชั่วโมง กล่าวคือ คิดค่าจ้างตามจำนวนเวลาการทำงานไม่ได้พิจารณาจากปริมาณงาน โดยทำงานเกี่ยวกับการถอนหญ้าในแปลงนา ซ่อมข้าว การตัดข้าวดีด ซึ่งการตัดข้าวดีดของกลุ่มผู้หญิงจะมีความแตกต่างกันออกไป กล่าวคือ แรงงานชายจะใช้เครื่องจักรที่มีการผลิตขึ้นเฉพาะ (ปรับจากเครื่องตัดหญ้า) สำหรับใช้เดินตัดโดยเปลี่ยนใบตัดให้กว้างและมีความคมมากยิ่งขึ้น แต่ผู้หญิงจะตัดข้าวดีดด้วยมือโดยใช้มีดงอ ในตำบลลานตากฟ้ามีกลุ่มรับจ้างผู้หญิง 2 กลุ่มคือ กลุ่มบ้านาคหมู 1 และกลุ่มป่าพินหมู 2 แต่ละกลุ่มมีสมาชิกหลักอยู่ราว 5-6 คน กล่าวคือ ทำเป็นอาชีพหลักเลย แต่หากมีงานมากหรืองานเร่งด่วนที่ให้ค่าจ้างที่น่าสนใจก็อาจจะมีการระดมผู้คนที่ต้องการหารายได้พิเศษ งานที่มีอยู่ประจำและดูเหมือนจะมีผู้คนที่รับจ้างไม่พอก็คือ งานตัดข้าวดีด เพราะการตัดข้าวดีดโดยเครื่องทำได้ไม่ละเอียด ไม่สามารถล้วงลงไปตัดที่โคลนได้จึงทำให้ข้าวดีดแตกขึ้นมาได้อีก (แม้จะถูกตัดตรงหรือส่วนยอดออกไปก็ตาม)

การทำงานในนาจะคิดเวลาวันละ 8 ชั่วโมงโดยเริ่มทำงานตั้งแต่ 6 โมงเช้าจนถึง 11 โมงเช้า ส่วนช่วงบ่ายจะเริ่มทำงานราวบ่ายโมงถึง 4 โมงเย็น ส่วนค่าจ้างจะมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ การตัดข้าวดีดและการซ่อมข้าวจะคิดวันละ 350 บาท การถอนหญ้าคิดวันละ 300 บาท อย่างไรก็ตาม ในช่วง 2-3 เดือนที่ผ่านมาทีมบ้านาคขึ้นราคาตัดข้าวดีด ซ่อมข้าวเป็น 400 บาท ส่วนการรับจ้างถอนหญ้าเพิ่มเป็น 350 บาท จากการสัมภาษณ์บ้านาคได้ทราบว่าแรงงานดังกล่าวนี้อยู่ในสภาพขาดแคลนมาก มีงานทำทุกวันไม่มีวันหยุด ถ้าอยากหยุดต้องขอยุติเอง เพราะเป็นแรงงานที่ต้องใช้ความอดทนสูงและต้องทนแสงแดดที่ร้อนระอุ

2.5 *กลุ่มช่างสร้างบ้าน* จะเป็นกลุ่มอาชีพที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่ง จากการสัมภาษณ์เฉพาะในบางพื้นที่ คือ ในหมู่ 2 และ 3 มีช่างสร้างบ้านมีอาชีพหมู่ละ 1 กลุ่ม แต่ละกลุ่มมีหัวหน้าช่างและลูกมือที่เป็นช่างประจำอีกราว 4-5 คน แต่อย่างไรก็ดี จำนวนลูกมือจะเข้า ๆ ออก ๆ ตามปริมาณงานที่มีและความสอดคล้องกับเวลาว่าง เพราะส่วนใหญ่ทำนาหรือทำงานในผืนดินของตัวเองไปด้วย การจ้างช่างมักใช้วิธีจ้างเป็นรายวัน หัวหน้าช่างวันละ 450 บาท ลูกน้อง 300 บาท ขึ้นอยู่กับฝีมือด้วย บางคนถ้าฝีมือดีหัวหน้าช่างก็จะต่อรองกับผู้จ้างขอเพิ่มให้สูงขึ้นเป็น 350 บาท

การจ้างแรงงานที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งก็คือ แรงงานต่างด้าว ซึ่งพบว่า ในตำบลลานตากฟ้ามีแรงงานต่างด้าวที่เป็นชาวพม่าราว 30 ครอบครัวมาตั้งที่พักชั่วคราวที่โรงงานประกอบจักรยานยี่ห้อหนึ่งในหมู่ 2 เป็นผู้สร้างให้ นอกจากนี้ ยังมีกลุ่มชาวไทยใหญ่และชาวเขาที่ยังไม่ได้สัญชาติไทยอพยพมารับจ้างทำงานในสวนกล้วยไม้ ซึ่งมีอยู่จำนวนหลายแห่ง สวนกล้วยไม้ขนาด 10 ไร่ก็จะจ้างคนต่างด้าวคู่หนึ่งให้อยู่นานและดูแลทำงาน โดยค่าจ้างที่จ่ายคือ คู่ละ 12,000 บาทหรือคนละ 6,000 บาทต่อเดือน คนเหล่านี้เข้ามาอยู่หลายปี บางสวนมานานถึง 8-9 ปีแล้วก็มี มาอยู่กันทั้งครอบครัวหรือบางครอบครัวก็มาแต่งงานมีลูกที่นั่นจนชาวบ้านบอกว่า เดียวนี้โรงเรียนมีแต่พม่าเรียน (เช่น โรงเรียนบ้านคลองสว่างอารมณ์มีอยู่ 9 คน โรงเรียนพุทธธรรมรังสีมี 5-6 คน) ซึ่งเด็กนักเรียนเหล่านี้ย้ายเข้าออกบ่อย ๆ เพราะต้องเปลี่ยนโรงเรียนตามการจ้างงานของพ่อแม่ ปัจจุบันมีการเปิดบ่อกุ้งใหม่ก็ยิ่งต้องการแรงงานต่างด้าวมากยิ่งขึ้น

3. *กลุ่มเคลื่อนไหว* นอกจากกลุ่มและองค์กรชุมชนในมิติด้านอาชีพและสวัสดิการดังกล่าวแล้ว ชุมชนในปัจจุบันยังมีการรวมกลุ่มในลักษณะขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อต่อสู้และผลักดันให้เกิดการแก้ไขปัญหาของรัฐในเชิงนโยบาย หากพิจารณาจากภาพของชุมชนภาคกลางดังกรณีบ้านลานตากฟ้าพบว่า ชาวบ้านบางส่วนเป็นสมาชิกเครือข่ายหนี้สินชาวนาแห่งประเทศไทย ซึ่งแต่เดิมคือกลุ่มเดียวกับสมัชชาเกษตรกรรายย่อย (สกย.) ที่นำโดย นคร ศรีวิวัฒน์ แต่ในราวปี 2545 ได้มีการแยกกลุ่มออกมาอย่างน้อย 3 ส่วนคือ กลุ่ม สกย. เดิม เครือข่ายหนี้สินชาวนา ที่นำโดย ชรินทร์ ดวงดารา และกลุ่มชาวนา จ.เพชรบุรี “สภาองค์กรเครือข่ายประชาชนแห่งประเทศไทย (สค.ปท.)” เครือข่ายหนี้สินชาวนา มีสมาชิกรวมกลุ่มทุกจังหวัดในภาคกลาง ชาวบ้านคลองโยงเคยเข้าร่วมการเคลื่อนไหวกับเครือข่ายหนี้สินชาวนา

ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ตำบลลานตากฟ้าหมู่ 2 พื้นที่ราว 400 ไร่ ได้จัดตั้งเป็นสหกรณ์การเช่าที่ดินคลองโยงเมื่อปี 2524 สหกรณ์ดังกล่าวนี้ก็เหมือนกับสหกรณ์โดยทั่วไปที่อยู่ภายใต้การกำกับของรัฐและทำหน้าที่สำคัญเพียงการปล่อยเงินกู้ให้แก่สมาชิกเท่านั้น แต่หลังจากเกิดวิกฤติปัญหาที่ดินในชุมชน ในปี 2544 ชาวบ้านได้ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อให้รัฐแก้ปัญหาที่ดินทำกิน และได้ร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย นับตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2551 เป็นต้นมา การต่อสู้เพื่อสิทธิในที่ดินทำกินทำให้สหกรณ์บ้านคลองโยงมีลักษณะเป็นขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องสิทธิอันพึงมีพึงได้ของตนเองมากกว่าจะเป็นองค์กรจัดตั้งของรัฐ และร่วมเคลื่อนไหวเดินขบวน/ประท้วงรัฐบาล ตลอดจนการปักหลักชุมนุมในช่วงวันที่ 4-12 มีนาคม 2552 ในนามเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย จนกระทั่งนำมาสู่การมอบโฉนดชุมชนในช่วงต้นปี 2554

นอกจากนี้ ในช่วงหลังน้ำท่วมได้เกิดเครือข่ายองค์กรประชาสังคมที่เข้ามาเชื่อมโยงการทำงานในพื้นที่ได้แก่ ศูนย์ติดตามภัยพิบัติจังหวัดนครปฐม และเครือข่ายรักษ์แม่น้ำท่าจีน ซึ่งเครือข่ายดังกล่าวทำงานขับเคลื่อนสมัชชาสุขภาพในระดับพื้นที่ภายใต้การสนับสนุนของสสส. แน่ใจว่าการเข้าร่วมเครือข่ายเหล่านี้ อาจจะมีลักษณะการเข้าร่วมโดยแกนนำ แต่อย่างไรก็ดี ก็ยังสะท้อนให้เห็นว่า การก่อตัวของกลุ่ม องค์กรในระดับชุมชนมีความหลากหลายมากขึ้น ที่มาจากเงื่อนไขปัจจัยทั้งปัญหาที่เผชิญ การเข้ามาหนุนเสริมโดยหน่วยงานของรัฐ และเครือข่ายองค์กรประชาสังคม

ความสัมพันธ์ของชุมชนกับพื้นที่การเมือง นโยบายสาธารณะ และทรัพยากรภายนอก

การปฏิรูปการเมืองหลังปี 2540 ได้ทำให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเคยมีลักษณะกึ่งราชการ กึ่งเลือกตั้งเปลี่ยนมาสู่การบริหารจัดการตนเองอย่างชัดเจนขึ้น กรณีของอบต.ตำบลลาดฟ้าที่เกิดขึ้นมาไม่น้อยกว่า 4-5 ทศวรรษ โดยมีลักษณะกึ่งราชการ-กึ่งเลือกตั้งและอยู่ภายใต้การกำกับโดยกระทรวงมหาดไทย มาโดยตลอด กระแสการปฏิรูปการเมืองส่งผลให้องค์กรบริหารส่วนท้องถิ่นมีอำนาจในการบริหารจัดการตนเอง อบต.มีฐานะเป็นนิติบุคคล กล่าวคือ สามารถทำสัญญาได้โดยไม่ต้องมีหน่วยงานราชการอนุมัติ ทำให้ อบต.เป็นอิสระจากระบบราชการอย่างแท้จริง (Arghiros, 2002, pp. 228-230)

การเปลี่ยนแปลงในระดับโครงสร้างทางการเมืองหลายประการด้วยกันได้ทำให้เกิดภูมิศาสตร์ทางการเมืองใหม่ขึ้นในระดับท้องถิ่น กล่าวคือ กระบวนการกระจายอำนาจมีความชัดเจนยิ่งขึ้นหลังทศวรรษ 1990 ที่อำนาจการบริหารได้ถูกกระจายไปสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้นผ่านองค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่นซึ่งมีที่มาจากการเลือกตั้งชาวบ้านในท้องถิ่นเอง รัฐธรรมนูญ 2540 และ 2550 ได้บัญญัติให้ผู้บริหารองค์กรเหล่านี้มาจากการเลือกตั้งทั้งหมด จึงกล่าวได้ว่าการยึดโยงกับอำนาจของประชาชนและเป็นอิสระมากขึ้น ประเด็นนี้หลังทศวรรษ 1990 องค์กรท้องถิ่นเข้ามามีบทบาททัดเทียมหรืออาจจะเหนือองค์กรราชการในบางปริมาตรของชีวิตผู้คนในท้องถิ่น มีการกระจายงบประมาณมาสู่องค์กรปกครองท้องถิ่นชัดเจนขึ้น ดังรัฐธรรมนูญ 2540 และกฎหมายแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจ พ.ศ.2542 ได้กำหนดกรอบงบประมาณที่จะต้องกระจายสู่องค์กรท้องถิ่นร้อยละ 35 ของงบประมาณแผ่นดินให้ได้ในปี 2549

องค์กรปกครองท้องถิ่นจึงเข้ามามีบทบาทในการจัดทำนโยบายสาธารณะระดับท้องถิ่นโดยมีงบประมาณหรือทรัพยากรค่อนข้างมาก โดยเฉพาะงบประมาณที่เกี่ยวกับสวัสดิการสังคมและการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการบริการสาธารณะต่าง ๆ ซึ่งได้รับการถ่ายโอนมาจากส่วนกลางที่เคยบริหารผ่านระบบราชการ นอกจากนี้ องค์กรปกครองท้องถิ่นยังถูกกำหนดโดยรัฐธรรมนูญ 2550 มาตรา 287 ที่กำหนดกรอบการมีส่วนร่วมดังกล่าวไว้ว่า ต้องสร้างกลไกให้ประชาชนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำแผน การนำไปปฏิบัติ และการร่วมติดตามประเมินผล และระบุกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยการจัดทำแผนพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2548 บังคับให้กระบวนการจัดทำแผนงบประมาณประจำปี ต้องมีการจัดประชาคมหรือเวทีการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในท้องถิ่น ฯลฯ

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญประการหนึ่งในสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้แก่การที่อำนาจทางการเมืองกระจายลงสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น จะเห็นชัดว่าองค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่นมีความสำคัญต่อชีวิตของชุมชนท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นค่อนข้างก่อผลได้จริงต่อการที่ชุมชนจะมีอิสระในการกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเอง การกระจายอำนาจจึงนำมาสู่พื้นที่ทางการเมืองในระดับท้องถิ่น และการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนชนบทกับนักการเมืองหรือพื้นที่ทางการเมืองผ่านการเลือกตั้ง กระบวนการจัดทำแผนงบประมาณท้องถิ่น สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จึงทำให้เกิดพื้นที่ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนเข้ากับการเมืองมากยิ่งขึ้น

หากพิจารณาจากฐานชีวิตของคนชนบทที่มีวิถีการผลิตแบบสมัยใหม่-มุงตลาด และสภาพชีวิตที่พึ่งรายได้นอกภาคเกษตรกรรมในฐานะแรงงานรับจ้างนอกระบบ ก็จะมีนโยบายสาธารณะของรัฐบาล โดยเฉพาะโครงการ “ประชานิยม” ถูกประกาศใช้ขึ้นมาอย่างสอดคล้องกับปัญหาชีวิตและความต้องการของคนกลุ่มนี้โดยตรง (จะชอบหรือไม่ชอบก็ตาม หรืออาจจะมีความในมิติเรื่องปัญหาการบริหารจัดการ ฯลฯ) อาจกล่าวได้ว่า แก่นแกนของโครงการก็คือ แนวคิดที่ว่าด้วยการสร้างหลักประกันทางสังคม-เศรษฐกิจให้แก่ชนชั้นใหม่นี้ นับตั้งแต่โครงการ 30 บาทรักษาโรค ซึ่งเป็นโครงการที่ตอบสนอง เข้าถึง และครอบคลุมคนในชั้นนี้ได้เป็นอย่างดี และเป็นโครงการหลักที่ “โดนใจ” คนเสื้อแดงอย่างยิ่ง ส่วนโครงการกองทุนหมู่บ้าน (กองทุนเงินล้าน) ก็ช่วยให้ผู้มีรายได้น้อยทางการเงินเข้าถึงแหล่งเงินกู้ราคาต่ำได้ง่ายขึ้นมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเทียบกับแหล่งเงินกู้นอกระบบ ไม่ว่าวัตถุประสงค์ของการกู้ยืมนั้นจะเป็นไปเพื่อการบริโภคหรือการลงทุนเพื่อเพิ่มรายได้ก็ตาม

โครงการประกันราคาพืชผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจำนำข้าวที่ชาวนาได้รับประโยชน์ ซึ่งในช่วงที่ราคาข้าวสูงชาวนาอาจจำนำได้สูงถึงเกวียนละ 12,000 บาท ในขณะที่การประกันราคาข้าวช่วงรัฐบาลอภิสิทธิ์กลับตกลงเหลือราว 7,000-8,000 บาทต่อเกวียน เช่นเดียวกับในสภาพปัจจุบัน ส่วนโครงการสุขภาพถ้วนหน้า “สามสิบบาทรักษาทุกโรค” ซึ่งมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อชาวนาผู้มีรายได้น้อยทำให้เขารู้สึกมีความมั่นคงในชีวิตสูงขึ้นมาก ชาวนาคนหนึ่งกล่าวว่า “โครงการสามสิบบาททำให้พวกเรานอนตายในโรงพยาบาลได้ ไม่ใช่มานอนตายข้างถนน” และโครงการ OTOP นั้นก็เป็นการสร้างหลักประกัน หรือเพิ่มรายได้ให้แก่ชนชั้นกลางรุ่นใหม่ ส่วนโครงการย่อยอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นบ้านเอื้ออาทร เบี้ยคนชรา ประกันภัยเอื้ออาทร ฯลฯ ต่างก็เป็นการหนุนเสริมความมั่นคง-มั่นใจให้แก่คนกลุ่มนี้ทั้งสิ้น

โครงการประชานิยมนอกจากสอดคล้องกับความต้องการแล้ว การมอบอำนาจการบริหารจัดการของบางโครงการ (เช่น กองทุนหมู่บ้านและโครงการ SML) ให้แก่ชุมชน ซึ่งสร้างความพึงพอใจแก่คนกลุ่มนี้ เพราะเป็นการมอบอำนาจแก่ชุมชนให้สามารถจัดการได้ตรงตามความต้องการของตนเองอย่างแท้จริงด้วย ซึ่งเป็นการส่งสัญญาณแก่ชาวนาว่า รัฐบาลเชื่อมั่นในศักยภาพการจัดการตัวเองของชาวนา ไม่ใช่เป็นผู้รอรับความช่วยเหลือเป็นครั้งคราวจากรัฐดังเช่นวิธีการดำเนินโครงการต่าง ๆ ในอดีต

โดยสรุปแล้ว ไม่ว่าโครงการประชานิยมทั้งหลายจะมีข้อเสีย-ข้ออ่อนด้านการบริหารจัดการ ความเสี่ยงด้านการคลัง และอื่นใดหรือไม่ก็ตาม แต่หัวใจหลักของโครงการประชานิยมข้างต้นก็คือ การสร้าง

หลักประกันทางเศรษฐกิจ-สังคมให้แก่คนชั้นกลางรุ่นใหม่นั้นเอง ซึ่งสอดคล้องและตอบสนองความต้องการของคนกลุ่มนี้ได้อย่างตรงประเด็น

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาไปถึงความสัมพันธ์ในชุมชนจะพบว่า นโยบายประชานิยมได้สร้างพื้นที่ความสัมพันธ์ภายในชุมชนระหว่างกลุ่มคนต่าง ๆ ขึ้นอย่างชัดเจน และกลุ่มคนเหล่านี้ได้เข้ามาเชื่อมกับนักการเมืองและพรรคการเมืองซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ภายนอกชุมชนผ่านนโยบายดังกล่าวนี้ และเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ดังกล่าวได้กลายเป็นฐานทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการผลิต ปากท้องและการทำมาหากินของผู้คนในชุมชน ดังตัวอย่างในชุมชนที่ศึกษา ซึ่งพบว่ากองทุนหมู่บ้านได้ตั้งขึ้นในปี 2547 โดยพัฒนามาจากกลุ่มออมทรัพย์ที่ส่งเสริมโดยกรมพัฒนาชุมชน คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านในช่วงต้นมาจากญาติพี่น้องของผู้ใหญ่บ้าน เพราะรัฐบาลมีระเบียบห้ามข้าราชการและผู้ใหญ่บ้านกำนันเป็นกรรมการ แต่หลังรัฐประหาร 19 กันยายน 2549 รัฐบาลคสช.กลับเปลี่ยนกฎเกณฑ์ให้ข้าราชการและผู้ใหญ่บ้านกำนันเข้ามาเป็นกรรมการกองทุนฯ ได้ ผู้ใหญ่บ้านจึงเข้ามาเป็นประธานกองทุน โดยมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเป็นรองประธาน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านอีกคนหนึ่งเป็นเหรัญญิก นอกจากนี้ ผู้ใหญ่บ้านยังนำน้องสาวและลูกสะใภ้เข้ามาเป็นกรรมการอีกด้วย เป็นที่ทราบกันดีว่าผู้ใหญ่บ้านเป็นหัวคะแนนให้กับส.ส.พรรคไทยรักไทยมาโดยตลอด เมื่อเป็นดังนี้การปล่อยเงินกู้ซึ่งกำหนดรายละไม่เกิน 20,000 บาท จึงปล่อยได้ราว 50 ราย และได้ปล่อยกู้กันในแวดวงญาติพี่น้องและเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้านที่เชื่อมความสัมพันธ์อันดีกับนักการเมืองภายนอกชุมชน นอกจากนี้ยังพบว่า การคืนเงินกู้ได้มีการดำเนินการในทางบัญชีเท่านั้น กล่าวคือ ผู้กู้เป็นรายเดิมเกือบทั้งหมดไม่ได้มีผู้กู้รายใหม่เข้ามากู้เงินมากนัก

สถานการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นกับกรณีโครงการ SML ซึ่งกรรมการบริหารแทบจะเป็นชุดเดียวกัน จำนวนเงินที่ได้ผ่านโครงการ SML ปีละ 250,000 บาท คณะกรรมการได้นำมาซื้อปัจจัยด้านการผลิต (เช่น เครื่องพ่นยาฆ่าแมลง เครื่องตัดหญ้า รถแทรกเตอร์ขนาดเล็ก ฯลฯ) จึงวนเวียนยืมกันใช้ในหมู่ญาติพี่น้องและเครือข่ายของผู้ใหญ่บ้าน กระนั้นก็ตาม ทรัพยากรที่เข้ามาสู่ชุมชนได้ช่วยเกื้อหนุนวิถีชีวิตและการผลิตของชาวบ้านในชุมชน แต่กระจายอยู่ภายในเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นใหม่ในชุมชน (ซึ่งอาจซ้อนทับความสัมพันธ์แบบเครือญาติ) และความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ (ซึ่งมีอย่างหลากหลายมิติและกลุ่มคน เช่น ความสัมพันธ์ภายใต้การสนับสนุนของ สสส. และพอช. ก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งในชุมชน) กลายเป็นฐานทรัพยากรสำคัญในวิถีชีวิตแบบใหม่ของคนชนบท หรืออาจกล่าวได้ว่า นี่คือ หลักประกันแห่งการยังชีพ (Subsistence Security) ที่มีการถักทอเครือข่ายความสัมพันธ์แบบใหม่ของชุมชนชนบทปัจจุบันขึ้นมา และเป็นระบบนิรภัย (Safety-valve) ที่ทำให้ชีวิตของคนชนบทพันธุ์ใหม่พออยู่ได้

บทสรุปและข้อสังเกต

การเปลี่ยนแปลงในชนบทกรณีศึกษาจะพบว่า ชาวบ้านปัจจุบันมีความแตกต่างไปจากชาวนาช่วงทศวรรษ 1960-70 เป็นอย่างมาก ชุมชนได้ก้าวเข้าสู่ระบบทุนนิยมอย่างเข้มข้น ชาวบ้านได้ปรับตัวอย่างกว้างขวางในด้านเทคโนโลยีการผลิตสมัยใหม่ทำให้เข้าไปพึ่งต่อเศรษฐกิจแบบเงินตราอย่างลึกซึ้ง และเป็นระบบแบบเกษตรเชิงพาณิชย์ที่เกี่ยวข้องกับตลาดอย่างเข้มข้นและซับซ้อนหลายมิติทั้งด้านสินค้าและบริการ

ทุกชนิด สินเชื่อ เทคโนโลยี ฯลฯ คนชนบทจึงกลายเป็นคนพันธุ์ใหม่ที่มีการปรับตัวหลายมิติไม่ใช่แค่เพียงการมีชีวิตแบบกึ่งชาวนา-กึ่งกรรมกรเท่านั้น แต่มีวัฒนธรรมการบริโภค การรับรู้ข่าวสารการเมืองที่ไม่แตกต่างไปจากคนในเมืองมากนัก เหมือนดังที่ Keyes (2010) กล่าวว่าชุมชนในชนบทไทยปัจจุบันมีลักษณะเป็นชาวนาผู้มีโลกทัศน์กว้างไกล ชุมชนชนบทปัจจุบันจึงมีการก่อตัวขึ้นมาในจินตนาการแบบเมืองและความคาดหวังของการบริโภคแบบเมือง (การเสนอให้ชาวบ้านกินน้อยอยู่น้อย “อยู่อย่างพอเพียง” จึงมีลักษณะโหยหาอดีต (Nostalgia) มากเกินไป) เมื่อเป็นเช่นนี้ ต้องพิจารณากันใหม่ให้เห็นว่า ความมั่นคงในการยังชีพ (Subsistence security) และหลักประกันแห่งการยังชีพ (Subsistence Insurance) ที่เพิ่มขึ้นมาใหม่นี้คืออะไร

กรณีศึกษาได้สะท้อนให้เห็นว่า การดิ้นรนเพื่ออยู่รอดหรือการยังชีพของคนชนบทจากการผลิตพืชเศรษฐกิจเพื่อสนองตอบต่อระบบตลาดอยู่ในสภาพที่มีรายได้ไม่เพียงพอ เนื่องจากที่ดินมีขนาดเล็กและจำนวนสมาชิกครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น การขูดรีดตนเอง (Self-exploitation) โดยอาศัยแรงงานในครัวเรือนไม่ได้เป็นหนทางแห่งการอยู่รอด เนื่องจากต้นทุนการผลิตสูง และปัญหาราคาผลผลิต และค่าใช้จ่ายในครัวเรือนที่สูงมากขึ้นเนื่องจากวัฒนธรรมการบริโภคแบบสมัยใหม่ โดยเฉพาะค่าใช้จ่ายในการศึกษาของสมาชิกในครอบครัว ชีวิตสมัยใหม่ขึ้นอยู่กับรายได้ล้วน ๆ ทุกหลังคาเรือนปลูกข้าวเป็นส่วนใหญ่แต่กลับไม่มีการเก็บข้าวไว้กินเลยแม้แต่ครัวเรือนเดียว (เพราะพันธุ์ข้าวที่ปลูกก็กินไม่ได้ด้วย) การดำรงชีพที่พึ่งพิงระบบนิเวศก็ทำไม่ได้อีกต่อไป ในขณะที่การขายแรงงานในฐานะแรงงานนอกระบบก็อยู่ในสภาพที่พอแค่เอาตัวรอดเท่านั้น แต่ไม่มีรายได้เหลือมากนักที่จะนำมาจุนเจือค่าใช้จ่ายในครัวเรือน

ดังนั้น การต่อสู้เพื่อสร้างความมั่นคงในการยังชีพท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ทำให้คนชนบทอยู่ในสภาพ “จมน้ำ” หรือ “สาละวิน” ไม่ใช่อยู่ในสภาพ “คอปรี่มน้ำ” ด้วยซ้ำ กล่าวคือ เมื่อพิจารณาจากการเปรียบเทียบรายได้-รายจ่าย ปัญหาหนี้สิน และสภาพการออม ก็จะพบว่าชีวิตไปไม่รอดและเป็นสถานการณ์ที่ไม่พอยังชีพ และไม่ได้เป็นไปตามภาพที่ Rigg (2003) เสนอการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตในชนบทที่นำมาสู่การมีแหล่งรายได้ใหม่ ๆ และทางเลือกชีวิตที่หลากหลายสำหรับการยังชีพของคนชนบท การดิ้นรนต่อสู้โดยปัจเจกบุคคลไม่ใช่หนทางที่สดใสแต่อย่างใด ภายใต้บริบทดังกล่าว ชาวบ้านมีการปรับตัวหลายทิศทาง ทั้งออกไปเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตร อันสอดคล้องกับภาพรวมของประเทศที่พบว่ารายได้ในภาคเกษตรกรรมมีสัดส่วนลดลง ในขณะที่รายได้นอกภาคเกษตรกรรมกลายเป็นแหล่งรายได้หลัก ดังจะพบได้จากข้อมูลการสำรวจจากสำนักงานสถิติแห่งชาติปี 2553 พบว่ามีแรงงานนอกระบบทั้งสิ้น 24.1 ล้านคน หรือ ร้อยละ 62.3 ของแรงงานทั้งหมด และพบว่าแรงงานนอกระบบทำงานอยู่ในภาคเกษตรกรรมถึง 14.5 ล้านคน หรือ ร้อยละ 60 ขณะที่อยู่ในภาคการค้าและการบริการ ร้อยละ 31.4 และภาคการผลิต ร้อยละ 8.6 แรงงานนอกระบบต้องเผชิญกับการถูกละเมิดสิทธิขั้นพื้นฐานหลายประการ อาทิ งานที่ทำขาดความมั่นคง ไม่ได้รับค่าตอบแทนที่เป็นธรรม งานที่ท่ามีความเสี่ยงและมีอันตรายต่อสุขภาพ เข้าไม่ถึงกองทุนประกันสังคมและบริการอื่น ๆ ของรัฐ และไม่สามารถใช้สิทธิในการรวมตัวต่อรอง เนื่องจาก พ.ร.บ.คุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 ไม่ได้ให้การคุ้มครองครอบคลุมไปถึงแรงงานนอกระบบ ในขณะที่กฎกระทรวงคุ้มครองแรงงานในงานรับไปทำที่บ้าน พ.ศ. 2547 และกฎกระทรวงคุ้มครองแรงงานเกษตรกรรม พ.ศ. 2548 ไม่ได้ให้การคุ้มครองที่เพียงพอ และไม่สามารถบังคับใช้ได้จริง นอกจากนี้ ชาวบ้านยังปรับตัวโดยผันตัวเองมาเป็น

ผู้ประกอบการรายย่อย เช่น หันมาปลูกพืชผักที่ใช้ที่ดินแบบเข้มข้น นาบัว การเลี้ยงกุ้ง อาชีพค้าขาย ฯลฯ หรือการเกิดกลุ่มข้าวอินทรีย์ ผักอินทรีย์ แต่อย่างไรก็ดี การปรับตัวมาเป็นผู้ประกอบการรายย่อยก็ไม่ได้เป็นอาชีพที่มีความมั่นคงด้านรายได้มากนัก

ดังนั้น เมื่อพิจารณา “วิกฤตการณ์แห่งการยังชีพ” (subsistence crisis) ของคนชนบทในยุคนี้ ก็จะต้องพบว่า วิกฤตแบบเดิมที่ชาวนาแบบดั้งเดิมเคยประสบก็ยังคงดำรงอยู่ นั่นคือ วิกฤตที่มาจากความแห้งแล้งขาดแคลนอาหาร แมลง และโรคภัยที่เกิดกับปศุสัตว์ ความเสียหายของผลผลิต ฯลฯ หากแต่อย่างเพิ่มวิกฤตใหม่ ๆ ที่มีลักษณะสลับซับซ้อนและมียอดผู้ประกอบการหลายอย่างมากขึ้น ดังเช่น การเปิดการค้าเสรีและการเปิดเสรีทางเศรษฐกิจที่นำมาสู่การทะลักเข้ามาของสินค้าการเกษตรราคาถูกจากประเทศเพื่อนบ้าน การผันผวนของราคาน้ำมันหรือราคาปัจจัยการผลิตที่เพิ่มสูงขึ้น การรื้อปรับโครงสร้าง การแปรรูปรัฐวิสาหกิจ การปิดกิจการโรงงาน ฯลฯ ที่มีผลต่อการเลิกจ้างและกระทบต่อรายได้นอกภาคเกษตรกรรมของคนชนบทที่ขายแรงงาน (ในขณะที่เป็นแหล่งรายได้สำคัญของคนในชนบทไปแล้ว ฯลฯ)

คำถามต่อมาคือ แล้วอะไรกันที่ทำให้ชีวิตของคนชนบทในสภาวะปัจจุบันพออยู่ได้และสามารถสร้าง “ความมั่นคงในการยังชีพ” ขึ้นมาได้ เศรษฐธรรม (Moral Economy) แบบเดิมอธิบายว่า ในสังคมเกษตรกรรมดั้งเดิมมีจริยธรรมแห่งการยังชีพ คือ การไม่เอาัดเอาเปรียบซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ระบบการแลกเปลี่ยน (Reciprocal Exchange) ระบบเครือญาติ ระบบอุปถัมภ์ ฯลฯ ซึ่งก่อให้เกิด/กำหนดสิทธิและกฎเกณฑ์บางอย่างของสมาชิกในหมู่บ้านเพื่อที่จะช่วยทำให้เกิด “หลักประกันแห่งการยังชีพ” สำหรับในชุมชน การพิจารณาข้อมูลเชิงประจักษ์จากกรณีศึกษาชี้ให้เห็นว่า สังคมชนบทได้เปลี่ยนไปแล้ว สังคมชนบทไทยไม่ใช่สังคมชาวนาแบบเดิม เครือข่ายความสัมพันธ์ในชุมชน และสถาบันหรือองค์กรทางสังคมแบบเดิมได้ล่มสลายและไม่สามารถเป็นตาข่ายหรือระบบนิรภัย (Safety Valve) ให้แก่ผู้คนในชุมชนในยามที่ประสบวิกฤตในชีวิตได้อีกต่อไป ชาวนาศึกษาแบบเดิม (Traditional Peasant Study) ให้ความสำคัญแก่เครือข่ายความสัมพันธ์และสถาบันภายในชุมชนที่รองรับหรือเป็นหลักประกันแห่งการยังชีพ (Subsistence Insurance) แก่ชาวนาในชุมชนเกษตรกรรมแบบดั้งเดิมที่จะคอยช่วยพยุงในยามที่ชีวิตประสบวิกฤต เพราะเห็นว่า ความสัมพันธ์และสถาบันภายนอกชุมชนโดยเฉพาะ “รัฐ” หรือ “สถาบันทางการเมือง” ถึงแม้จะมีทรัพยากรมาก แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่อยู่ไกลตัวชาวนามากเกินไป แต่นั่นเป็นสังคมชาวนาในยุคอาณานิคม แต่จากการศึกษาในครั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นภาพวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจของผู้คนซึ่งเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับระบบเศรษฐกิจแบบตลาดที่ส่งผลให้เกิดการแตกตัวภายในชุมชนที่มีกลุ่ม องค์กรต่างๆ เกิดขึ้น มีแกนนำ/ผู้นำที่เข้ามาสู่กิจกรรมทางการเมืองทั้งในชุมชนและการเมืองระดับชาติ และความสัมพันธ์กับการเมืองภายนอก การแสวงหาความมั่นคงหรือหลักประกันแห่งการยังชีพของผู้คนในชนบทจึงเข้าไปสัมพันธ์กับพื้นที่ทางการเมือง การเลือกตั้ง นโยบายของพรรคการเมืองและนักการเมือง ฯลฯ ที่ก่อรูปเป็นความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่และทำให้ชีวิตผู้คนสามารถพออยู่รอดได้

ภาพที่พบก็คือ ท่ามกลางความสุกปรกของระบบอุปถัมภ์และสถาบันเดิม คนชนบทได้สร้างความสัมพันธ์แบบกลุ่มและองค์กรขึ้นมาใหม่ที่ยึดโยงเข้ากับความเปลี่ยนแปลงที่มาจากภายนอก ดังเช่น การเกิดกลุ่มองค์กรที่เชื่อมโยงกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น รวมทั้งการเชื่อมกับองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบัน

องค์กรชุมชน สสส. ฯลฯ ดังนั้น สิ่งที่พบก็คือ คนเสื้อเหลืองก็คือคนที่อยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม การเมืองกับกลุ่ม/องค์กรชุดหนึ่งที่เชื่อมต่อกับผู้คนในชุมชนและกลายเป็นกลุ่มอำนาจในชุมชนชุดหนึ่ง และคนกลุ่มนี้ก็ผูกพันกับพรรคการเมือง/นักการเมือง มีทรัพยากรที่เข้ามาเชื่อมร้อยชุดหนึ่ง และมีชุดอธิบายปัญหาสังคมการเมือง จุดยืน อุดมการณ์แบบหนึ่ง (ในขณะที่คนเสื้อแดงก็มีลักษณะแบบเดียวกัน เพียงแต่มีสิ่งต่าง ๆ อีกชุดหนึ่ง) กลุ่ม/องค์กรที่เกิดขึ้นในระดับชุมชนจึงมีอยู่อย่างหลากหลาย การรวมกลุ่มและองค์กรภายในชุมชนที่มาจากการสนับสนุนและเชื่อมต่อกับสังคมภายนอกเกิดขึ้นเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรงบประมาณ และนโยบายสาธารณะ ทั้งนี้เพราะนโยบายสาธารณะ โครงการพัฒนาของรัฐ มาตรการสนับสนุนต่าง ๆ กลายเป็นทรัพยากรสำคัญเกี่ยวกับการผลิต ช่วยลดต้นทุนในการผลิต ช่วยทำให้ราคาพืชผลอยู่ในระดับที่พออยู่ได้และนโยบายด้านสวัสดิการสังคมรูปแบบต่าง ๆ ฯลฯ ที่จะทำให้ชีวิตของผู้คนในชุมชนอยู่ได้ นโยบายประชานิยมจึงกลายเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตความเป็นอยู่หรือการทำมาหากินของผู้คนเหล่านี้ อย่างมีนัยสำคัญ ผู้ขายแรงงานซึ่งอยู่นอกระบบประกันสังคมจึงมีชีวิตที่พออยู่ได้จากโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค ฯลฯ ดังนั้น เมื่อนโยบายประชานิยมของรัฐบาลทักษิณถูกออกแบบให้ตอบสนองต่อความต้องการของ “วิถีชีวิตสมัยใหม่” นโยบายประชานิยมนี้นี้ได้ทำให้ฐานเสียงกับฐานนโยบายกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้น และสร้างความนิยมให้แก่พรรคการเมืองอย่างมาก

พื้นที่การเมืองที่เกิดขึ้นไม่ใช่เพียงแค่การหาเสียงผ่านนโยบายของพรรคการเมือง/นักการเมือง (ทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น) แต่ได้นำมาสู่การจัดความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับชุมชนขึ้นมาใหม่ ที่เชื่อมโยงกับสถาบันทางการเมืองที่ครั้งหนึ่งถูกมองว่าเป็นสิ่งที่อยู่ไกลตัวชาวบ้านมาก แต่สำหรับในสังคมไทย ตั้งแต่การปฏิรูปการเมืองหลังปี 2540 เป็นต้นมา ได้ทำให้การเมืองเข้ามาใกล้ตัวชาวบ้านอย่างเห็นได้ชัดเจน เพราะทรัพยากรของสังคมได้ถูกถ่ายโอนลงมาสู่ชีวิตในชุมชนมากยิ่งขึ้นรวมทั้งกลไกการกระจายทรัพยากรก็เปลี่ยนจากระบบราชการมาสู่กลไกของการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตย รวมทั้งการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นมากยิ่งขึ้น

การแตกตัวในชุมชนปัจจุบันที่ไม่ได้ยึดเหนี่ยวกันด้วยระบบอุปถัมภ์หรือความผูกพันที่ยึดโยงกันแบบเก่า แต่เป็นความสัมพันธ์ที่ยึดโยงกันผ่านพื้นที่และทรัพยากรแบบใหม่ที่ผูกเข้ากับการเมืองแบบเลือกตั้งทั้งในระดับชาติและระดับท้องถิ่น ผลที่ตามมาก็คือ เราเห็นได้ชัดว่า พฤติกรรมของผู้คนในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้งไม่สามารถอธิบายได้ด้วยความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์-ลูกน้อง ที่ผู้คนผูกพันกันด้วยความจงรักภักดี บุญคุณ และการรับผลประโยชน์เฉพาะหน้าจากซื้อขายเสียง แต่อีกด้านหนึ่ง การอธิบายพฤติกรรมทางการเมืองแบบเลือกตั้งบนฐานของการตัดสินใจของปัจเจกบุคคล ด้วยการคำนวณผลได้ผลเสียก็ไม่เพียงพอที่จะอธิบายการตัดสินใจที่ผูกพันอยู่กับเครือข่ายความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่มีลักษณะแตกต่างไปจากความสัมพันธ์แบบเดิม กล่าวคือ ความสัมพันธ์ที่ผูกพันกันบนผลประโยชน์ของเครือข่ายที่เกิดจากพื้นที่ทางการเมืองท้องถิ่นที่ขยายขึ้น

กล่าวโดยสรุป ชีวิตชุมชนชาวนาได้เปลี่ยนไปสู่วิถีการผลิตและการบริโภคแบบสมัยใหม่ อันทำให้ชาวนาชนบทในปัจจุบันไม่ได้แตกต่างไปจากคนในเมืองมากนัก การทำนาแต่เพียงอย่างเดียวไม่ใช่ทางรอด ชาวนาปรับตัวหารายได้นอกภาคเกษตร เป็นแรงงานรับจ้างมีฝีมือในภาคเกษตร ปรับตัวสู่ผู้ประกอบการผลิต

ข้าวอินทรีย์ ทำสวนผัก นาบัว ฯลฯ การดิ้นรนเพื่อแสวงหาทางออกสำหรับชีวิตสมัยใหม่ที่มีอาจอาศัยความสัมพันธ์แบบเดิม (เครือญาติและแบบอุปถัมภ์) ได้อีกต่อไป แต่เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ใหม่ที่มีสภาพเชื่อมเข้ากับพื้นที่ทางการเมืองหรือพื้นที่นโยบายสาธารณะทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น

การครองชีพทางเศรษฐกิจของชาวนาที่กำลังจมน้ำ/สาลักน้ำ ได้ก่อคำถามว่า หากเราจะทำให้ชีวิตของผู้คนที่กำลังดิ้นรนแสวงหาทางออกในช่วงการเปลี่ยนแปลงของชนบทอย่างขนานใหญ่ที่เกิดขึ้น ซึ่งเกี่ยวข้องกับการสร้างและจรรโลงประชาธิปไตย สิทธิในการเลือกตั้ง สิทธิในการเดินขบวนประท้วง และอำนาจในการต่อรองเชิงนโยบาย การกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่น ฯลฯ เหล่านี้ล้วนสัมพันธ์กับความอยู่รอดและการดิ้นรนแสวงหาทางออกของชีวิตชาวนาที่เปลี่ยนไปอย่างแยกจากกันไม่ได้อีกต่อไป

บรรณานุกรม

- ไชนันต์ ไชยพร. (2553). *สาเหตุการปฏิวัติในเชิงจิตวิทยา*. กรุงเทพฯ: 28 มิถุนายน.
- ประกาศ ปันตบแต่ง. (2542). *การเมืองบนท้องถนนฯ*. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัยและผลิตตำรามหาวิทยาลัยเอริก.
- ประกาศ ปันตบแต่ง. (2553). *กรอบการวิเคราะห์การเมืองแบบทฤษฎีขบวนการทางสังคม*. กรุงเทพมหานคร : คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ประกาศ ปันตบแต่ง. (2554). *การลุกขึ้นสู้ของคน ‘ยอดหญ้า’ : บทวิเคราะห์ในเชิงมิติการเมือง*. Red Why: สังคมไทย ปัญหา และการมาของคนเสื้อแดง. กรุงเทพฯ: openbooks,
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคณะ. (2543). *วิถีชีวิต วิถีสู้ ขบวนการประชาชนร่วมสมัย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ตัวหนอน.
- ยศ สันตสมบัติ. (2546). *พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ การปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในโลกที่สาม*. เชียงใหม่ : บริษัทวิทอินดีไซด์ จำกัด.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2538). *สองนคราประชาธิปไตย : แนวทางการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ เพื่อประชาธิปไตย*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2543). *การเมืองของพลเมืองสู่ศตวรรษใหม่*. กรุงเทพฯ: คปไฟ.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2549). *ทักษิณา-ประชานิยม*. กรุงเทพฯ : มติชน,
- Arnold, C. T. (2001). Rethinking Moral Economy. *American Political Science Review*, 95 (1), 85-95.
- Anderson, L. & Seligson, M. A. (1994). Reformism and Radicalism among Peasants: An Empirical Test of Paige's Agrarian. *American Journal of Political Science*, 38 (4), 944-972.
- Bates, R. H. (1978). People in Villages: Micro-level Studies in Political Economy. *World Politics*, 31(1), 129-149.

- Bernstein, H. (2009). V.I. Lenin and A.V. Chayanov: looking back, looking forward. *Journal of Peasant Studies*, 36(1), 55-81.
- Booth, W. J. (1994). On the Idea of the Moral Economy. *The American Political Science Review*, 88(3), 653-667.
- Booth, W. J. (1993). A Note on the Idea of the Moral Economy. *The American Political Science Review*, 87(4), 949-954.
- Borras Jr., Saturnino, M. (2009). Agrarian change and peasant studies: changes, continuities and challenges – an introduction. *The Journal of Peasant Studies*, 36(1), 5–31.
- Brockett, C. D. (1992). Measuring Political Violence and Land Inequality in Central America. *The American Political Science Review*, 86(1), 169-176.
- Bryceson, D., Kay, C. & Mooij, J. (2000). *Disappearing peasantries? : rural labour in Africa, Asia and Latin America*. London : ITDG Pub. ,
- Bryceson, D. F. & Amal, V. J. (1997). *Farewell to farms : de-agrarianisation and employment in Africa*. Aldershot : Ashgate.
- Charoensin-o-larn, C. (2010). *Redrawing the Thai Political Space: The Red Shirted Movement. Rural-Urban Networks and Transitions in Asia: Re-spatializing Cultural and Political Imaginaries*. Jointly organised by the Asian Urbanisms Cluster of the Asia Research Institute and the Cities Cluster of the Faculty of Arts and Social Sciences, National University of Singapore 25 – 26 February 2010.
- Edelman, M. (2005). Bringing the Moral Economy Back into the Study of 21st-Century Transnational Peasant Movements. *American Anthropologist (New Series)*, 107, (3), 331-345.
- Edelman, M. (1998). Transnational Peasant Politics in Central America. *Latin American Research Review*, 33(3),49-86.
- Edelman, M. (2009). Synergies and tensions between rural social movements and Professional researchers. *Journal of Peasant Studies*, 36(1), 245-265.
- Hanchard, M. (2004). *Weapons of the Weak and Quotidian Politics*. A paper presented to the “Africa and the African Diaspora Workshop” University of Madison, Wisconsin, April 28, 2004.
- Hale, C. R. (1997). Cultural Politics of Identity in Latin. *America Annual Review of Anthropology*, 26, 567-590.
- Hawes, G. (1990). Theories of Peasant Revolution: A Critique and Contribution from the Philippines. *World Politics*, 42(2), 261-298.

- Huber, E. & Michelle. (2002). Revolution or Contribution? Rational Choice Approaches in the Study of Latin American Politics. *Latin American Politics and Society*, 44(3), 1-28.
- Kearney, M. (1980). Agribusiness and the Demise or the Rise of the Peasantry. *Latin American Perspectives*, 7(4), Peasants: Capital Penetration and Class Structure in Rural Latin America/Part III (Autumn), 115-124.
- Kearney, M. (1996). Ethnicity and Class in Latin America. *Latin American Perspectives*, 23(20), 5-16.
- Kearney, M. (1996). *Reconceptualizing the peasantry : anthropology in global perspective*. Boulder, Colo. : Westview Press.
- Kerkvliet, Tria Benedict J. (2009). Everyday politics in peasant societies (and ours). *Journal of Peasant Studies*, 36(1), 227-243.
- Keyes, C. (2010). *From Peasant to Cosmopolitan Villagers: Refiguring the 'Rural' in Northeastern Thailand*. paper prepared for a conference on "Revisiting Agrarian Transformations in Southeast Asia" Chiang Mai, Thailand, May 2010.
- Kusno, A. (2010). *The end of peasantry and politics of peri-urbanization in Indonesian Metropolis*. Asean Research Institute, Working Paper Series No.39
- Larson, B. (1988). *Exploitation and moral economy in the southern Andes : a critical reconsideration*. Consortium of Columbia University and New York University (Columbia-NYU Latin American, Caribbean, and Iberian occasional papers ; no. 8.
- Lichbach, M. I. (1989). An Evaluation of Does Economic Inequality Breed Political Conflict Studies. *World Politics*, 41(4), 431-470.
- Lichbach, M. I. (1990). Will Rational People Rebel against Inequality? Samson's Choice. *American Journal of Political Science*, 34(4), 1049-1076.
- Laothamatas, A. (1992). *Business Associations and the New Political Economy of Thailand: from Bureaucratic Polity to Liberal Corporatism*. Singapore : Institute of Southeast Asian Studies.
- Mason, D. T. (2004). *Caught in the Crossfire: Revolution, Repression, and the Rational Peasant*. Lanham, Md. : Rowman & Littlefield Publishers.
- Migdal, J. S. (1988). Vision and Practice: The Leader, the State, and the Transformation of Society. *International Political Science Review*, 9(1), 23-41.
- Migdal, J. S. (1974). *Peasants, politics, and revolution : Pressures toward political and social change in the Third World*. Princeton : Princeton University Press.
- Moore, B. (1977). *Social origins of dictatorship and democracy : lord and peasant in the making of the modern world*. Middlesex : Penguin Books.

- Moore, W. H. (1995). Rational Rebels: Overcoming the Free-Rider Problem. *Political Research Quarterly*, 48(2), 417-454.
- Paige, J. M. (1994). Peasant Collective Action. *World Politics*, 46(3), 383-418.
- Paige, J. M. (1975). *Agrarian revolution : social movements and export agriculture in the underdeveloped world*. New York : The Free Press.
- Phatharathananunth, S. (2001). *Civil Society in Northeast Thailand: The Struggle of the Small Scale Farmers' Assembly of Isan*. Civil Society in Northeast Thailand: The Struggle of the Small Scale Farmers' Assembly of Isan. (Ph.D. thesis, University of Leeds).
- Peletz, M. G. (1983). Moral and Political Economies in Rural Southeast Asia. *A Review. Comparative Studies in Society and History*, 25(4), 731-739.
- Petras, J. (2005). *The Centrality of Peasant Movements in Latin America: Achievements and Limitations*. Synthesis/Regeneration, 38 (Fall). <http://www.greens.org/s-r/38/38-10.html>
- Petras, J. & Veltmeyer, H. (2002). The peasantry and the state in Latin America: A troubled past, an uncertain future. *Journal of Peasant Studies*, 29(3), 41-82.
- Rigg, J. (2010). An early critical foray into participation in Thailand. In Hirsch, Philip and Tapp, Nicholas (eds.) *Tracks and Traces: Thailand and the Work of Andrew Turton*. Amsterdam, Netherlands: Amsterdam University Press.
- Rigg, J., Veeravongs, S., Veeravongs, L. & Rohitarachoon, P. (2010). Migrant labour in the factory zone: contested spaces in the extended Bangkok Region. In Wong, Tai-Chee & Rigg, Jonathan (eds.). *Asian cities, migrant labor and contested spaces*. London: Routledge.
- Rigg, J., Veeravongs, S., Rohitarachoon, P. & Veeravongs, L. (2009). From farm to factory: village change in a rice-growing region. In Agergaard, J., Fold, N. & Gough, K. (eds.). *Rural-urban dynamics:livelihoods, mobility and markets in African and Asian frontiers*. London: Routledge,134-150.
- Rigg, J. (Ed). (2008). *Southeast Asian development*. London : Routledge (Volume I-III)
- Rigg, J., Veeravongs, S., Veeravongs, L. & Rohitarachoon, P. (2008). Reconfiguring rural spaces and remaking rural lives in Central Thailand. *Journal of Southeast Asian Studies*, 39(3), 355-381.
- Rigg, J. (2003). *Southeast Asia: the human landscape of modernization and development*, 2nd ed. London: Routledge.

- Rigg, J. & Nattapoolwat, S. (2001). Embracing the global in Thailand: Activism and pragmatism in an era of deagrarianization. *World Development* 29(6), 945-960.
- Shanin, T. (2009). Chayanov's treble death and tenuous resurrection: an essay about understanding, about roots of plausibility and about rural Russia. *Journal of Peasant Studies*, 36(1), 83-101.
- Skocpol, T. (1982). What Makes Peasants Revolutionary?. *Comparative Politics*, 14(3), 351-375
- Skocpol, T. (1979). State and Revolution: Old Regimes and Revolutionary Crises in France, Russia, and China. *Theory and Society*, 7(1/2), Special Double Issue on State and Revolution, 7-95.
- Sewell, William H. Jr. (1985). Ideologies and Social Revolutions: Reflections on the French. *The Journal of Modern History*, 57(1), 57-85.
- Tuong Vu. (2006). Contentious Mass Politics in Southeast Asia: Knowledge Accumulation and Cycles of Growth and Exhaustion. *Theory and Society*, 35(4), 393-419.
- Ulin, R. C. (1986). Peasant Politics and Secret Societies: The Discourse of Secrecy. *Anthropological Quarterly*, 59(1), 28-39.
- Ute Schüren. (2003). Reconceptualizing the Post-peasantry: Household Strategies in Mexican. *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 75, 47-63.
- Vaughan, M. K. (1999). Cultural Approaches to Peasant Politics in the Mexican Revolution. *The Hispanic American Historical Review*, 79 (2), Special Issue: Mexico's New Cultural History (May), 269-305
- Walker, A. (2008). The Rural Constitution and the Everyday Politics of Elections in Northern Thailand. *Journal of Contemporary Asia*, 38 (1), 84 – 105.